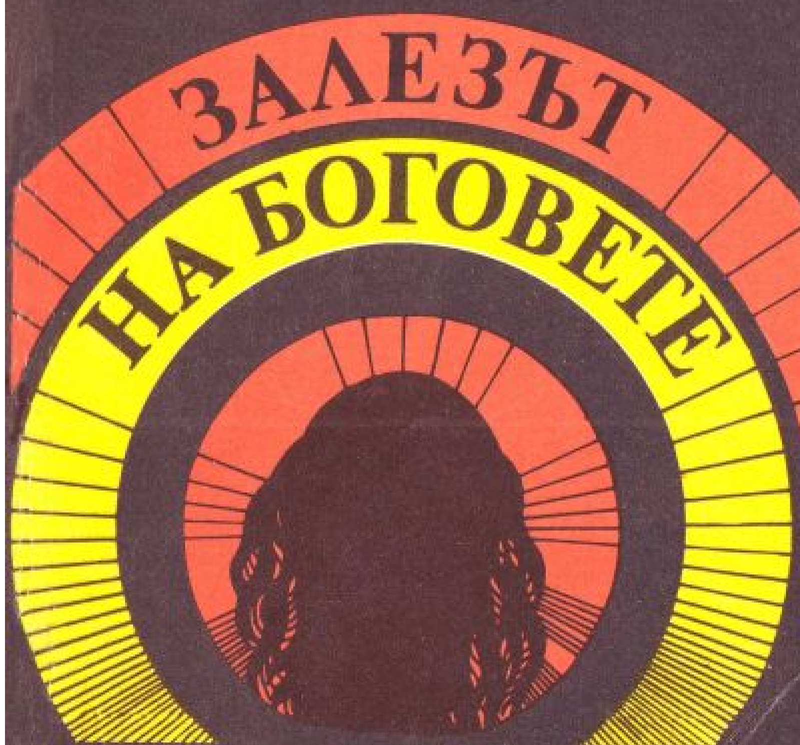
Фридрих НИЦШЕ

Фридрих
НИЦШЕ
ЗАЛЕЗЪТ
НА БОГОВЕТЕ

ФРИДРИХ НИЦШЕ
ЗАЛЕЗЪТ НА БОГОВЕТЕ ИЛИ КАК СЕ ФИЛОСОФСТВА С ЧУК В РЪКА

Превод: Георги Кайтазов

ПРЕДГОВОР

Да запазиш своята веселост пред мрачното и ужасно отговорно дело е повече от изкуство. И все пак — има ли на света нещо по-нужно от доброто настроение? Не успява онзи, на когото липсват дързост и лудория. Едва излишъкът от сила е доказателство за нейното съществуване. *Преоценка на всички ценности* — чудовищната черна въпросителна, засенчваща оногова, дръзнал да преоценява — такава съдбовна задача изисква всеки миг да си озарен от слънчевите лъчи, да си се отървал от тежката, от прекомерната сериозност. Всяко средство за целта е оправдано, всеки „случай“ е щастие. И преди всичко войната. Именно тя е била най-умното и правилно действие на всеки задълбочен дух, в самото раняване се съдържа изцелението. Една сентенция, въпросът за чийто произход предоставям на учената любознателност, отдавна вече е моят девиз: *increscunt animi, virescit virtus*[1].

Друго средство, което при известни обстоятелства предпочитам, е *изследването на боговете*. На земята съществуват повече богове, отколкото реалности, оттук и моят „зъл поглед“ към този свят, и злото ми ухо… Да зададеш своите въпроси с *чук в ръка* и в отговор да чуеш известния кух, празен звук, свидетелстващ за изсъхнали вътрешности — какво възхищение за човек с остър слух и особено за мен, стария психолог и мишелов, за когото всичко онова, което старателно притихва, *трябва да прокънти оглушително*.

Както се вижда от заглавието, това писание ще бъде една почивка преди всичко — едно слънчево зайче, едно отклонение от безделието на психолога. А защо не и една нова война? Този кратък текст е всъщност *велико обявяване на война*, а що се отнася до изследването на боговете, става дума не за временните, а за *вечните* богове, които чукът ще провери като камертон. Защото няма по-остарели, по-убедителни и по-високомерни богове… И по-кухи… Това не пречи на всички да вярват в тях, макар понякога, от благородство навярно, да не ги наричат богове.

ТОРИНО, 30 септември 1888,
деня, в който завърших първата книга от *„преоценката на всички ценности“*.

---

[1] При раняването нараства духът и се развива мъжествената добродетел. — Бел. прев. ↑

АФОРИЗМИ

— 1 —

Безделието е началото на всички психологии. Какво? Нима психологията е порок?

— 2 —

И най-силният между нас често няма сили да стори онова, което всъщност *знае*…

— 3 —

За да живееш в самота, трябва да си животно или бог — казва Аристотел. Липсва третият случай — трябва да бъдеш и двете — *философ*.

— 4 —

„Всяка истина е проста.“ — Не е ли това двойна лъжа?

Веднъж завинаги искам да не знам много. — Мъдростта слага граници и на познанието.

— 6 —

В истинската си природа човек най-добре си почива от своята предвзетост — от душевността си…

— 7 —

Какво? Човекът ли е божия грешка? Или бог е грешка на човека?

От военната школа на живота. — Онова, което не ме убива, ме прави по-силен.

Помогни си сам — тогава и друг ще ти помогне. Принцип на любовта към ближния.

Не се страхувай от действията си! Не ги изоставяй! — Угризенията на съвестта са порок.

— 11 —

Може ли едно *магаре* да бъде трагично? Да пропаднеш в бездната с товар, който нито можеш да носиш, нито да отхвърлиш… Случаят на философите.

Имаш ли своето *защо?* към живота, ще можеш да понесеш почти всяко *как?*. — Човек *не* се стреми към щастие, това прави само англичанинът.

Мъжът създал жената — и от какво? От едно ребро на своя бог, на своя „идеал“…

— 14 —

Какво? Ти търсиш? Искаш да се видиш умножен десетки в стотици пъти? Търсиш сподвижници? — Търси *нули*!

Такива като мен, чиито трудове ще бъдат издавани след смъртта им, биват по-трудно разбираеми от съвременниците, но по-добре *чути*. И по-точно: ние никога няма да бъдем разбрани — *оттук* и авторитетът ни…

Между жени. — „Истината? Нима не я познавате? Не е ли тя атентат срещу цялата ни срамежливост?“

Обичам онзи артист, който се съобразява със своите потребности — всъщност той иска само две неща: своя хляб и своето изкуство — *panem en cirken*[1].

---

[1] Хляб и зрелища. — *Бел. прев.* ↑

Онзи, който не умее да вложи волята си в нещата, той влага в тях поне още един *смисъл*: т.е. вярва, че там вече е вложена воля. (Принцип на „вярата“.)

Какво? Вие избирате добродетелта, а окото ви е в привилегията на благонадеждния, на благородника? Но с приемането на добродетелта ние се *лишаваме* от привилегията… (Към един антисемит, застанал на прага.)

Съвършената жена се отнася към литературата както към малък грях — плахо, мимоходом, оглеждайки се дали някой я забелязва и че я забелязва…

— 21 —

Да се впуснеш в трудностите, където няма псевдодобродетели, където по-скоро — както въжеиграчите — или падаш, или стоиш, или преминаваш…

„Злите хора нямат песни.“ — А защо руснаците пеят?

„Немският дух“ — от осемнадесет години той е *contraditio in adiekto*[1].

---

[1] Противоречие в себе си. — *Бел. прев.* ↑

Ако търсиш винаги началото, се превръщаш в рак. Историкът гледа само назад: накрая вече *вярва* заднешком.

Задоволеността предпазва от простуда. Случвало ли се е жена, която се чувства добре облечена, да настине? — Имам предвид случай, когато е гола.

— 26 —

Нямам доверие на систематиците и ги избягвам. Волята за изграждане на система означава липса на почтеност.

— 27 —

Смятат жената за задълбочена — защо? Защото никога не можеш да стигнеш до основата й. Не познавам „плитки“ жени.

Ако жената притежава мъжки добродетели, трябва да избягаш от нея; ако ги няма, тя сама ще избяга…

— 29 —

Как хубаво гризеше съвестта преди! Какви прекрасни зъби имаше! А днес — какво ли стана? — Въпрос на един зъболекар.

— 30 —

Рядко се прибързва само веднъж. Първия път обикновено се прави нещо в повече… Затова обикновено се предприема още едно прибързване — и в него се върши по-малко…

— 31 —

Настъпеният червей се извива. Това е умно. По този начин той намалява вероятността да бъде настъпен отново. Или, казано на морален език — *смирение*.

— 32 —

Против лъжата и притворството съществува омраза, породена от засягането на честта; има и омраза, породена от страха, доколкото лъжата е забранена с божия заповед. Прекалено страхлив, за да лъже…

Колко малко е необходимо, за да си щастлив! Един звук на гайда! Без музика животът би бил заблуда. Немецът сам си измисля пеещ бог!

„Само седнал можеш да четеш и пишеш“ (Флобер). — Хванах ли те, нихилист такъв! Именно *уседналостта* е грях срещу светия дух. Само *извървените* мисли са ценни.

— 35 —

В някои случаи ние, психолозите, ставаме неспокойни — когато видим собствената си сянка. Психологът не трябва да се взира в *себе си*, ако иска изобщо да вижда…

Дали ние, безнравствените, *вредим* на добродетелта? Толкова малко, колкото анархистите са навредили на князете. Князът застава твърдо на трона си едва когато някой е стрелял по него. Морал — *трябва да стреляме срещу морала*.

Ти вървиш *отпред*! Пастир ли си? Или изключение? Третият случай е, че си просто беглец… *Първи* въпрос на съвестта.

Истински ли си, или си само артист? Представител ли си на нещо? Или си самото то? — Накрая си просто един актьор, който копира… *Втори* въпрос на съвестта.

Говори разочарованият. — Търсих велики хора, а винаги намирах само маймуните на техния идеал.

Гледаш отстрани? Или протягаш ръка? Или отбягваш, отиваш си… *Трети* въпрос на съвестта.

Искаш да вървиш с нас? Или да избързаш напред? Или да вървиш сам?… Трябва да знаеш *какво* искаш и че го искаш. *Четвърти* въпрос на съвестта.

— 42 —

Стъпалата бяха за мен препятствия — изкачвах се нагоре и ги преодолявах. А те мислеха, че искам да седна върху тях и да почина…

Важно, ли е дали *аз* съм прав? Аз *имам* твърде много право. — И който днес се смее най-добре, се смее и последен.

Формулата на щастието ми: едно да, едно не, една права линия, една *цел*…

ПРОБЛЕМЪТ НА СОКРАТ

— 1 —

Във всички времена мъдреците са оценявали живота еднакво: *не струва пукнат грош*… Винаги и навсякъде са произнасяли все същата присъда, непрекъснато звучал един и същи тон — тонът на отчаянието, на меланхолията, на унинието, на умората от живота, на съпротивата срещу живота. Самият Сократ казал на смъртното си ложе: „Да живееш — това означава дълго време да си болен; на спасителя Асклепий дължа един петел.“ Даже на Сократ му е дошло до гуша. Какво доказва това? Какво ни *посочва*? Преди бихме казали (о, как само бе казано, даже крещяха, начело с песимистите): „Във всички случаи тук има нещо вярно! Consensus Sapientum[1] доказва истината.“ Така ли бихме говорили днес? Имаме ли право да говорим така? И *нашият* отговор е: „Във всички случаи тук има нещо болно, би трябвало да разгледаме по-отблизо тия господа мъдреци.“ Изглежда, че всички те бяха загубили равновесие, бяха закъснели, разклатени, бяха *декаденти*[2]. Може би истината се появява на този свят като гарван, въодушевен и от най-лекия дъх на мърша!

---

[1] Общо съгласие на мъдреците. — *Бел. прев.* ↑

[2] От „декадентство“ — упадък. Ницше използва този термин за упадъка в няколко аспекта: в древния свят — когато „разумът“ надделява над страстите, за да „спаси“ човека; при християнството — когато се отхвърля телесното, инстинктивното, за сметка на „духовното“; при общия упадък на човечеството вследствие на ония религии и философии, които го откъсват от инстинкта и реалния живот; за Ницше „декадент“ е и физически негодният, който оцелява с помощта на разума, който е обречен, но „идеализмът“ и християнството го „спасяват“. — *Бел. прев.* ↑

Цялата непочтеност във факта, че великите мъдреци са всъщност *упадъчни* типове, забелязах за пръв път в мига, когато най-силно им противопоставих научни и ненаучни предразсъдъци — просто познах у Сократ и Платон упадъчните симптоми, усетих и двамата като *оръдия на гръцкото разложение*, като *псевдогърци*, като *антигърци* (вж. „Раждането на трагедията“, 1872 г.). Споменатото consensus sapientum — и това все повече ми се изясняваше — най-малко доказва правото на онова, на което те всички са съпричастни — то много повече доказва тяхната *физиологическа хармония*, която им помага да се отнасят еднакво към живота — т.е. *да трябва да се отнасят враждебно*. Всякакви присъди над живота, оценки „за“ и „против“ — мисля, че те никога не могат да бъдат верни — имат стойност единствено като симптоми и само като такива, могат да бъдат разглеждани — сами за себе си подобни оценки са чиста глупост. Просто човек трябва да се опита да овладее онзи удивителен финес *да не обезценява стойността на живота*. Това не би могло да бъде осъществено от някой приживе, защото той е ангажиран, той е участник, а не съдник. Също така не би могло да бъде осъществено от мъртвец — по разбираеми причини. Да виждаш проблем в *стойността* на, живота от позицията на философа — това, най-малкото е упрек срещу самия теб като философ, съмнение в мъдростта ти, една *не*-мъдрост. И всички тия велики мъдреци — те не само са били *декаденти*, те изобщо били ли са някога мъдри? — но нека се върна върху проблема на Сократ.

— 3 —

Според произхода си Сократ е принадлежал към най-низшите народни слоеве — към паплачта. Грозотата му е добре известна на всички и дори се натрапва. Но сама за себе си вече един упрек, у древните тя е приемана почти като опровержение, като отрицание. Бил ли е Сократ изобщо! грък? Грозотата често е достатъчен израз на смешение, на развитие, възпрепятствано от кръвосмешението. В други случаи тя се изявява като упадъчно развитие. Антрополозите в криминалистиката ни уверяват, че типичният престъпник е грозен — *monstrum in fronte, monstrum in antimo*[1]. Но престъпникът е *декадент*. Бил ли е Сократ типичен престъпник? Едно подобно твърдение най-малкото не е в противоречие с онази известна физиономическа присъда, звучала толкова отвратително за неговите приятели. Един чужденец, който разбирал от лица, минавайки през Атина, определил Сократ като чудовище, криещо в себе си всички лоши страсти и пороци. И Сократ отговорил: „Та Вие ме познавате, господине.“

---

[1] Чудовищен по вид и по нрав. — *Бел. прев.* ↑

— 4 —

За *декадентството* у Сократ съдим не само от пълната опустошеност и анархия на инстинктите — за това още по-силно свидетелства неговата свръхлогичност и особено онази *рахитична злоба*, която го отличава. Да не забравяме и известните слухови халюцинации, интерпретирани в религията като „Сократови демони“. Всичко у него е прекалено, *буфо*, карикатурно, а едновременно с това — скрито, задкулисно, подмолно. — Опитвам се да разбера коя идиосинкразия е създала Сократовото равенство Разум = Добродетел = Щастие — тази гротескна тъждественост, противна на всички инстинкти у древните елини.

— 5 —

Сократ просто преобръща гръцкия вкус в посока на диалектиката — и какво се случва тогава? Преди всичко по този начин бива победен *благородният* вкус — паплачта използва диалектиката, за да изплува на повърхността. Преди Сократ в доброто общество са отричали диалектическите маниери — приемали са ги като лоши. Предпазвали са от тяхното влияние младежта. Към всички, ползващи се от тях, са се отнасяли недоверчиво. С почтеност и порядъчност не се парадира, просто е неприлично да ги развяваш. Онова, което тепърва трябва да се доказва, не струва. Навсякъде, където не се „обосноваваш“, а „заповядваш“ — там диалектиката е нещо като палячовщина — просто й се смееш и не я приемаш сериозно. Сократ е бил палячо, който се *приемал сериозно*, който се е *правел на сериозен* — и какво станало после?

— 6 —

Диалектиката се избира тогава, когато липсва каквото и да е друго средство. Известно е, че тя събужда недоверие, че не може да убеждава. Няма нищо по-лесно за отстраняване от един диалектически ефект — ползата, извлечена от всяко събрание, където много се говори, доказва това. Диалектиката може да бъде единствено *самозащита* в ръцете на ония, които не разполагат с други оръжия. Трябва да умееш *да извоюваш правото си* — иначе то изобщо не ти е нужно. Затова евреите бяха диалектици, такъв бе и Райнеке Фукс, а, както изглежда — и Сократ?

Дали иронията на Сократ е израз на бунт? Или на ресентимента[1], свойствен на паплачта? Разбирал ли е той, като угнетен, собствената си безпомощност? *Отмъщавал ли е на благородниците*, които е заслепявал? Бидейки диалектик, човек държи в ръцете си безпощадно оръжие, с помощта на което може да стане тиранин; заставаш срещу противника без защита, с което печелиш. Диалектикът предоставя на своя противник доказателството, че последният не е идиот, с което едновременно го вбесява и омаломощава. Диалектикът *обезсилва* интелекта на противника си. Какво? Нима диалектиката при Сократ е само една форма на *отмъщение*?

---

[1] Терминът „ресентимент“ е откритие на Ницше, въведено от него понятие за „скрита омраза“, „затаено враждебно чувство“, „скрита неприязън“ — качества, характерни за низшите и отхвърлените, за неудачниците и паплачта. — *Бел. прев.* ↑

Изясних вече, че Сократ е могъл да бъде отблъскващ, но остава да обясня, че *той е заслепявал*. Това, че е открил нов вид *наслаждение* и че в Атина е бил най-признатият фехтовач — е едното. Той е заслепявал, възбуждайки влеченията за наслаждение у елините — измислил е нов вид атлетическа борба за младежи и юноши. Сократ е бил и голям *еротик*.

Но Сократ отгатнал и повече. Той виждал зад гърба на благородните атиняни. Той разбирал, че неговият случай, неговото уж случайно своеобразие *не е изключение*. Подобен вид дегенерация вече се зараждала изобщо в стила: старата Атина си отивала. И Сократ разбрал, че целият свят се *нуждае* от него — от неговите средства, от „лечението“ му, от неговото изкуство за самосъхранение. Навсякъде инстинктите били завладени от анархия — всички били на крачка от ексцесията, нравственото чудовище било всеобща опасност. „Влеченията искат да създадат тираните, да станат тирани — трябва да намерим по-силни *антитирани*.“ След като онзи физиономист посочи Сократ като преизподня на всички долни страсти, великият иронизатор си позволи словата, които го разкриха напълно. „Това е вярно — каза той, — но аз ще стана господар на всички.“ Как Сократ стана господар на *себе си*? Неговият случай бе в основата си екстремален — само че по-заслепяващ от всичко онова, което още тогава започваше да става по всеобща необходимост: това, че никой вече не беше господар на себе си, че инстинктите се обърнаха *едни срещу други*. Сократ заслепяваше именно екстремално — отблъскващата му грозота бе обяснение за всекиго. Повече от ясно е, че той сам заслепяваше по-силно, отколкото отговора, спасението, *лечението*…

Когато се налага да създадеш от *разума* тиранин, както направи Сократ, вероятно е не по-малка опасността от това — и нещо *друго* да създаде тиранина. Затова разумността бе посочена като *спасителка* — нито Сократ, нито „болните“ можеха да решат дали *да бъдат разумни*. *Това просто бе неотложно, бе абсолютно необходимо, това бе последното средство!* Фанатизмът, с който цялата гръцка мисъл се вкопчи в разума, издава нейното бедствено положение. Всичко бе в опасност, остана само *един* избор: или да пропаднем, или да станем *разумни до абсурд*. Морализмът на гръцките философи от Платон насам е патологично обусловен — както впрочем и оценката им за диалектиката. *Разум = добродетел = щастие* — това означава единствено: правете като Сократ и запалете срещу тъмните сили една непресекваща светлина — светлината на разума. Бъди умен, ясен и светъл на всяка цена — всяко отдаване на инстинктите, на неосъзнатото, те влече *надолу в бездната*…

Мисля, че обясних онова, с което Сократ заслепяваше — той изглеждаше като лекар, като избавител. Необходимо ли е по-нататък да изясняваме заблуждението, залегнало в основата на неговия „разум на всяка цена“? — Това е едно самозаблуждение на философите и моралистите — че ще се измъкнат от *упадъка*, обявявайки му война. Измъкването не е по силите им — онова, което *те* избират като средство, като спасение, е всъщност още един израз на *декадентството — те* просто променят израза, но не го отстраняват. Сократ е бил едно недоразумение — както всъщност и целият *„морал на подобряването“ включително и християнският, бе едно недоразумение*. „Дневната светлина“, „разумът на всяка цена“, светлият живот, съзнателен, лишен от инстинкти, съпротивляващ се на инстинктите — това просто бе една друга болест, а не някакво връщане към добродетелите, към здравето, към щастието… Че *трябва* да победим инстинктите — това е *упадъчна* формула, защото докато животът се *възвисява*, щастието е тъждествено с инстинкта.

Разбрал ли е всичко това самият той, най-умният от всички самозаблудени? Казал ли го е пред своя край, в предсмъртния си, изпълнен с мъдрост, изблик на сила? Сократ сам искаше да умре — не Атина. Той посегна към чашата с отрова, той принуди атиняните да му я предложат… „Сократ не е лекар — мълвял той на себе си, — тук лекар е единствена смъртта… Сократ просто бе дълго, много дълго болен…“

„РАЗУМЪТ“ ВЪВ ФИЛОСОФИЯТА

— 1 —

Питате ме какво означава идиосинкразията при философите?… Например това е недостигът на историческа духовност в намеренията и начина на мислене, омразата им към представата за бъдното, техният египтицизъм. Те смятат, че деисторизирайки нещо, му правят *чест sub specie aeterni*[1], създавайки от него мумия. Всичко онова, с което философите се занимаваха през хилядолетията, бяха понятия-мумии, изпод ръцете им не излезе нищо истински живо. Те само убиваха и изкормваха — тези господа служители на бога-понятие; когато му се кланяха, те ставаха жизненоопасни. За тях смъртта, промяната, възрастта, както и растежът — това са все упреци, дори отрицания. Това, което е, няма да бъде; което ще *бъде*, то не е… И те всички отчаяно вярват в сегашното. Но понеже не могат да го уловят, те търсят основания за това, че им се изплъзва. Има някаква измама в това, че не можем да възприемем истински сегашното — а кой ли е измамникът? „Ето го! — крещят доволно те. — Това е чувствеността, сексуалността! Тези сетива, които *и така са неморални*, ни залъгват, мамят ни относно *истинския свят*. Морал: това означава да се освободиш от товара на чувствената измама, от бъдещето, от историята, от лъжата — историята не е нищо друго освен вяра в чувството, вяра в лъжата. Морал: отрицание на всичко, отдаващо вяра на сетивното, към останалата част на човечеството — нали тя е «народ». Да си философ, да си мумия, да представяш монотоно-_теизма_[2] винаги с маската на гробар! И най-вече да избягаш от *тялото*, от тази несъкрушима фиксидея на чувството, да го отречеш напълно, въоръжен с всички възможни грешки на логиката, и да го компрометирай!, въпреки цялата му дързост да се представя за истинско!“

---

[1] От гледна точка на вечността. — *Бел. прев.* ↑

[2] Иронично отношение към течението „монотеизъм“. — *Бел. прев.* ↑

— 2 —

Почтително оставям настрана името на *Хераклит*. Ако целият останал философски свят отхвърли истинността на чувствата, защото бяха израз на многозначност и промяна, то Хераклит ги пренебрегна, защото изразяваха нещата в тяхната протяжност и единство. И той е бил несправедлив спрямо тях. Те не лъжат нито по същество, както смятаха елеатите, нито пък по начина, посочен от него — чувствата изобщо не лъжат. Това, че търсим чрез тях доказателства, ето кое ги прави лъжливи — както например заблудата за протяжността, трайността и същността на субстанцията. „Разумът“ е причина да фалшифицираме доказателствата, които са скрити в чувствата. Докато чувствата показват бъдното, прехода, промяната — те не заблуждават… Но Хераклит ще запази вечното си право в това, че неговата „действителност“, неговото „битие“, е една празна фикция. „Видимият свят“ е единствен, „истинският свят“ — просто *измислен*.

— 3 —

А всъщност какви съвършени органи за наблюдение са чувствата ни! Сетивата ни! Например носът, за когото още нито един философ не е говорил с почит и благодарност, е вероятно най-деликатният инструмент, който ни е предоставен; той установява и най-малките разлики в движението, които не може да контролира и спектоскопът. Днес ние притежаваме точно толкова наука, колкото, според собствената ни преценка, могат да *поемат* чувствата и сетивата ни — при все че ние всячески ги изостряме и въоръжаваме, та накрая ги научихме и да мислят. Останалото е израждане и антинаука: бих казал метафизика, теология, психология, познавателна теория. *Или* пък формална наука, учение за знаците, както логиката или приложната логика — математиката. В изброените дисциплини изобщо не се проявява действителността — дори не и като проблем; както не се проявява и въпросът: каква е изобщо стойността на една подобна знакова конвенция, каквато е логиката?

— 4 —

Другата идиосинкразия на философите е не по-малко опасна: тя се състои в смяната на първо и последно, на начало с край. Те поставят като начало онова, което винаги идва накрая (колко жалко — та то изобщо нямаше да дойде!), а „най-висшите“ понятия, т.е. най-общите, най-изпразнените от съдържание, последният полъх на изпаряващата се реалност — именно в началото, *като начало*. Отново техният начин за отдаване на почитта — висшето *не трябва* да израства от *низшето*, а и изобщо *не трябва* да израства отнякъде… Морал: всичко, което е от първа степен, трябва да бъде *causa sui*[1]. Произходът му от нещо друго се смята вече за упрек, за съмнение в стойността му. Всички висши ценности, всички висши понятия са първостепенни: абсолютното, доброто, истинското, съвършеното — всичко това не може да е станало, *трябва* следователно да е *causa sui*. Но всичко това не би могло да не е нещо еднакво, единно — не би могло да влиза в противоречие със себе си. Оттук и глупавото понятие „бог“… Последното, най-слабото, най-изпразненото — поставено отпред, като причина за себе си, като *ens realismum*[2]! Как ли е могло човечеството да приеме сериозно всички тия душевноболни и техните брътвежи! И колко скъпо е платило за това!…

— 5 —

Накрая да противопоставим на всичко това един коренно различен начин, по който *ние* (казвам ние от уважение) разглеждаме въпросите за измамата, лъжата, привидността. Някога са приемали промяната, бъдещето изобщо, като доказателство за привидност, като признак, че *трябва да съществува нещо*, което да ни измами. Напротив, днес ние виждаме — толкова, колкото ни принуждава предразсъдъкът „разум“ — единството, идентичността, продължителността, субстанцията, причината, същността, съществуването, действителността — всичко просто забулено в измама. Толкова сме убедени, на основата на строгите пресмятания, че тук се крие измама. Същото е и при движението на големите

съзвездия: за заблудата при наблюдението е виновно окото ни, а тук долу — *езикът*. Езикът произхожда от времето на най-рудиментарната форма на психологията: ще изпаднем в грубо фетишизиране, ако осъзнаем и ако обясним основните предпоставки на езиковата метафизика — иначе казано, *разума*. Съзнанието вижда навсякъде създатели и действие, то вярва на волята като причина изобщо, то вярва на „аза“, на „аза“ като действителност, на „аза“ като субстанция и *проектира* вярата в субстанцията на „аза“ във всички неща — едва по този начин то *сътворява* понятието *„нещо“*… Навсякъде е прието действителността да се разглежда като причина, просто е *„подпъхната“* във всички неща — едва от концепцията на *„аз“* се отклонява понятието *„действителност“*… В началото стои съдбовното заблуждение, че волята е нещо, което *въздейства* — че волята е някаква *способност*. Днес знаем, че тя е просто една дума… Мног по-късно в един хилядократно възродил се свят, се появява *сигурността* — субективна *увереност* в употребата от философите на разумни категории, които изненадващо са осъзнати. Философите заключават, че тия категории не биха могли да произхождат от емпирията — защото цялата емпирия им противоречи. *Тогава откъде произхождат?* В Индия, както и в Гърция, са допускали една и съща грешка — „ние сме били вече в един по-висш свят (вместо в един по-низш, което би било самата истина!) и трябва да сме били божествени, *защото* притежаваме разума“! Фактически нищо дотук не е имало по-наивно обяснение от заблудата за действителността, формулирана от елеатите: „Всяко слово, всяка дума, изречена от нас, се отнася за действителността!“ Дори и противниците на елеатите са изпаднали под заблудата на своето понятие за „действителност“, пък и Демокрит, откривайки своя *атом*… Разум в езика! Ама че стар, изпечен лъжец! Мисля, че няма да се освободим от бога, докато още вярваме в граматиката…

---

[1] Причина за себе си. — *Бел. прев.* ↑
[2] Висша реалност. — *Бел. прев.* ↑

Ще ми бъдете благодарни, ако формулирам един толкова нов и толкова съществен възглед в четири закона. По този начин ще улесня разбирането му, а същевременно ще предизвикам и противоречията.

Първи закон. Основанията, които посочват „този“ свят като привиден, много повече обосновават реалността му, друг вид реалност е абсолютно недоказана.

Втори закон. Определенията, които са дадени за „истинската действителност“, са всъщност определения за „*не*-действителността“, за *нищото* — „истинският свят“ е изграден от противоречия със същинския, реалния свят, в този смисъл така нареченият „истински свят“ е една *морално-оптическа заблуда*.

Трети закон. Няма никакъв смисъл да бълнуваме за „друг свят“ извън този, освен ако у нас не съществува могъщ инстинкт на отрицание, на омаловажаване и притъпяване на реалността — в такъв случай ние си отмъщаваме на живота чрез фантасмагорията за „друг“, „по-добър“ живот.

Четвърти закон. Да разделиш света на „истински“ и „привиден“ — това е вид християнство или кантианство (в последна сметка Кант все пак е един коварен християнин), а изобщо е предупреждение за *упадък*, за *декадентство* — симптом за упадъка на живота. Това, че художникът оценява по-високо привидността от реалното, изобщо не е противен довод, нито е в противоречие с казаното. Защото в изкуството „привидност“ означава *още веднъж* реалността, *още един* избор, усилване, корекция… Трагическият художник не е песимист — тъкмо той утвърждава всичко въпросително и ужасно — той е *Дионисов*…

КАК „ИСТИНСКИЯТ СВЯТ“ СЕ ПРЕВЪРНА НАКРАЯ В БАСНЯ

ИСТОРИЯ НА ЕДНО ЗАБЛУЖДЕНИЕ

1. Истинският свят — достижим за мъдрите, за благочестивите, за добродетелните; той живее в тях, той е *„те самите“*.

(Най-старата форма на идеята, относително проста, умна и убедителна. Перифразиране на изречението „Аз, Платон, съм самата истина“.)

2. Истинският свят, който е недостижим днес, но е *обещан* на мъдрите, на благочестивите, на добродетелните — „за разкаялите се грешници“.

(Напредък на идеята, тя става по-фина, по-необхватна, неуловима — става женствена, християнска…)

3. Истинският свят недостижим, недоказуем, неопределим — но вече измислен като утешение, задължение, императив…

(В основата си — старата песен, но по-замъглена и скептична; идеята става сублимна, бледа, северна, кьонигсбергска.)

4. Истинският свят — недостижим! Във всеки случай — недостигнат. И като недостигнат — непознат. Следователно той не утешава, не решава, не спасява, не задължава: как да ни задължи нещо непознато?

(Сиво утро, първата прозявка на разума, кукуригане на позитивизма.)

5. „Истинският свят“ — една ненужна идея, която вече не ни задължава, една излишна идея; *следователно* — да я премахнем!

(Светла утрин. Завръщане на веселостта. Платон се изчервява от срам; шумно веселие на свободните духове.)

6. Изхвърлихме „истинския свят“ — и кой свят остана? Сякаш привидният? Но не! *Заедно с истинския свят ние изхвърлихме и привидния!*

(Пладне. Часът на най-малката сянка; край на най-дългото заблуждение, върхът на човечеството: *тук започва Заратустра*…)

МОРАЛЪТ КАТО АНТИПРИРОДА

— 1 —

Всички страсти доживяват до едно време, когато се превръщат в гибелни, когато бремето на глупостта завлича жертвите им в бездната. Едва по-късно идва и друго време — когато страстите се сливат с духа, когато се „одухотворяват“. Преди обявяваха война на страстта заради нейната глупост — заклеваха се в унищожението ѝ. Старият морал бе единодушен: да убием грешните страсти! — Най-известната сентенция по този въпрос се намира в Новия завет, в оная висша проповед, където, между нас казано, нещата още съвсем не се разглеждат *от това ниво*. Поучителен пример за отношението към сексуалността е изречението: „Ако ти играе окото, извади го!“ За щастие никой християнин не действа по този начин. Да *унищожаваш* страстите, поривите, нагона само за да предотвратиш неприятните им последствия — днес това е чиста проба глупост. Кой боготвори зъболекаря, който, за да облекчи болката, вади зъба? С известно подценяване пък се твърди, че на основата, върху която се е породило християнството, не би могло да се очаква *„одухотворяване на страстите“*. Както е известно, ранната църква се е *борила* против „интелигентите“ и в полза на „бедната душа“ — как тогава би могло да се очаква от нея интелигентна борба против страстта? — Църквата е премахвала страстта хирургически във всякакъв смисъл: нейната практика, „лечението“ ѝ се състоят в *кастрирането*. Тя никога не е попитала: „Как се одухотворява, как се облагородява, как се обожествява една страст?“ Във всички времена тя е проповядвала дисциплинирано към унищожение на чувствата (на чувствеността, на гордостта, властността, отмъстителността). Но да посегнеш на страстите — това означава да посегнеш на жизнения корен, да го скършиш; църковната практика е просто *жизнено-враждебна*…

— 2 —

Кастрирането и изтреблението са средствата, които инстинктивно се избират за унищожаване на страстното влечение от онези, които са слабоволеви, дегенерирали в развитието си — от натури, които просто се нуждаят и от някакво враждебно изявление, с което да издълбаят *пропаст* между себе си и страстта. Радикалните средства са задължителни за дегенератите — защото слабостта на волята, по-точно *невъзможността да не се реагира на възбуда*, е просто една различна форма на упадъка. Радикалната, смъртната враждебност срещу чувствеността си остава симптом, будещ съмнение — по него имаш право да си извлечеш определени изводи за цялостното състояние на някой, изпаднал в подобна ексцесия. Тази враждебност и омраза достигат своя връх едва тогава, когато подобни натури сами нямат твърдостта да се откажат от „дявола“, да пристъпят към самолечение. Ако хвърлим поглед назад, към цялата история на духовниците и философите — а в това число и на артистите, — става ясно, че най-отровните слова са изречени не от импотентни, не и от аскети, а от най-невъзможните аскети — онези, които изпитват вътрешна необходимост да бъдат такива…

Одухотворяването на чувствеността се нарича *любов*: тя е най-великият триумф над християнството. Друг подобен триумф е одухотворяването на *враждебността*. Тя се състои в дълбокото разбиране на смисъла и цената *да имаш врагове* — накратко, да действаш и да заключаваш обратно на начина, по който си го правил, преди да ги имаш. Църквата е искала да унищожи своите противници винаги, във всички времена — ние, безнравствениците и анархистите, виждаме за себе си полезността от църковното съществуване изобщо… Враждебността е станала далеч по-одухотворена и в политиката — много по-умна, задълбочена, склонна към размисли, *по-внимателна и предпазлива*. Почти всяка партия съзнава собствения си интерес за самосъхранение и в това, щото противната *да не събере достатъчно сили* — същото се отнася и за голямата политика. Например едно едва прохождащо създание, каквото е Новата империя, се нуждае много повече от врагове, отколкото от приятели — само като противник тя усеща собствената си необходимост, тя *става* необходима едва в противоречието… Не по-различно се отнасяме и към „вътрешния си враг“ — и в този случай одухотворихме враждебността, и тук разбрахме ценността на това одухотворяване. Ще бъдеш *плодовит* единствено ако си богат на противоречия; оставаш млад само ако душата ти не се отпуска, не се стреми към мир… Нищо не е по-чуждо на човека от онзи стремеж към „мир на душата“, това *християнско* изискване; на нищо не завиждам толкова малко, колкото на моралното добиче, на затлъстялото щастие, което изпитва добрата съвест. Отказвайки се от войната, човек се отказва от *великия* живот… В много случаи „душевният мир“ е просто заблуждение — *нещо друго*, което не знае как да се назове по-честно, без заобикалки и предразсъдъци. „Мир на душата“ може да бъде например излъчването на богат анималитет[1] в моралното или пък в религиозното. Или пък начало на умората, спускащият се здрач, предвестникът на всеки залез. Или знак за овлажняването на въздуха, за появата на южняка. Или несъзнателната благодарност за доброто храносмилане (някои дори го наричат „човеколюбив“!). Или притихването на вече оздравяващия, за когото всички неща сякаш са нови и който е в очакване… Или онова

състояние, последвало пълното удовлетворение на внезапно обладалата ни страст, онова чувство на доволство от пресищането. Или старческата слабост на волята ни, нашите лоши навици и пороци. Или мързелът, толкова убеждаван от суетността да се пречисти морално. Или настъпването, на осъзнаване, и то на чудовищно осъзнаване, след дългото напрежение и страдание от неизвестността. Или изразът на зрялост и майсторство в действието, в творчеството, във въздействието и волята, достигнатата „свобода на волята…“ Залез на боговете: кой знае? Може би просто още един вид „мир на душата“…

---

[1] Анималитет — в смисъл на животинско, първично. — *Бел. прев*. ↑

— 4 —

Формулирам един принцип. Всеки натурализъм в морала — а това ще рече във всеки *здрав* морал — е овладян от жизнен инстинкт. Някаква жизнена повеля се изпълнява от определения канон на „трябва“ и „не трябва“, някакво препятствие или враждебност в жизнения път биват по този начин отстранени. Противоестественият морал, т.е. почти всеки морал, насаждан, проповядван и почитан до днес, се обръща *против* жизнените инстинкти — това веднъж е тайна, а друг път — явна и дръзка *присъда* над тия инстинкти. Казвайки „Бог вижда в сърцата“, моралът отрича както висшите, така и низшите жизнени пориви и прави бог *враг на живота*… Светецът, божият любимец — та той е идеалният кастрат… Истинският живот свършва там, където започва „Царството божие“…

Ако допуснем, че светотатството в един подобен антижизнен бунт е приело своята защитена от християнския морал неприкосновеност като щастие, то можем да разберете и още нещо — безсмислието, измамата, абсурдността, *лъжливото* в тоя бунт. Присъдата над живота от позицията на *живеещия* в края на краищата остава само симптом за определен начин на живот — въпросът: с право или не, тук изобщо не се поставя. Той би трябвало да се намира някъде *извън живота*, а пък, от друга страна, да го познава толкова добре, колкото всички *живели*. Едва тогава той би имал право да се докосне до проблема за стойността на живота. Има достатъчно основания, за да се разбере, че този проблем за нас е недосегаем, нещо повече — *недостъпен*. Когато говорим за ценности, то ние сме под оптиката на живота, ние сме инспирирани от него самия. Той ни принуждава да определяме ценности, той остойностява и оценява чрез нас, когато уж ние посочваме тия ценности… Оттук следва, че онази *антиприрода на морала*, поставена от бога като противоположност, като присъда над живота, е просто една форма на оценка на живота — но кой живот, *кой вид живот*? Та аз вече посочих отговора — упадъчния, отслабения, уморения, осъдения живот. Морал — така, както е разбиран досега и формулиран от Шопенхауер като „отрицание на волята за живот“ — това е самият декадентски инстинкт, който ражда императив, заповядва: „Умри!“ Това е присъдата на вече осъдения…

Ясно ли е вече колко наивно е да кажеш: „Човекът *трябва* да бъде такъв и такъв!“ Действителността ни разкрива огромното богатство на видове, буйност, многообразие, разточителна щедрост във формите и промените — а някакъв заблуден моралист крещи насреща й: „*Не!* Човекът трябва да бъде *друг*!“ Той, глупакът, дори знае *какъв точно трябва да бъде*, затова се изписва по стените и вика: *Ecce homo!* [1] Но даже и когато моралистът се обръща към отделния човек, казвайки му: „Бъди такъв и такъв!“, той не престава да бъде смешен. Всеки отделен индивид е една съдба, един закон повече, още една необходимост за това, което идва и което ще бъде. Заповядвайки му да се промени — това би означавало да изискваш промяна във всичко, и то промяна в посока назад… Наистина имало е и консеквентни моралисти, които са искали да променят хората, да ги направят добродетелни — да ги построят според собствения си образ, — но по този начин те *отричат* света! Това не е някаква мъничка, невинна глупост! Нито пък е почтен акт в цялата непочтеност! Доколкото раздава присъди от свое име, а не от аспектите, гледищата и позициите на живота, моралът е специфична лъжа и заблуда, към която не трябва да имаме никакво състрадание. Той е *дегенерирала идиосинкразия*, създала безкрайно много беди! Ние останалите, безнравствениците, напротив — ние сме открили сърцата си за всички видове разбирателство, търпимост и *одобрение*. Ние не отричаме така лесно; за нас е просто чест *да утвърдим*. Нашият взор все повече е отправен към онази система, която се нуждае и която ще се възползва от всичко, което е отречено от *болния* разум на духовенството; към онази система от жизнени закони, която ще извлече привилегия и от най-отрицателните черти на духовника, на добродетелния, на моралиста, и то *каква привилегия*! Но самите ние, безнравствениците, сме отговорът…

---

[1] Това е човекът (лат.). — *Бел. прев.* ↑

ЧЕТИРИТЕ ВЕЛИКИ ЗАБЛУЖДЕНИЯ

— 1 —

Заблуда при объркването на причина и следствие. Няма по-голяма, по-страшна заблуда от това, да размениш местата на причината и следствието. Това аз наричам истинско загниване на разума. При все това споменатото заблуждение е едно от най-старите в човешката история — а днес то сякаш е „осветено“ в новите си одежди: „религия“, „морал“. *Всеки* ред, формулиращ религията и морала, влачи със себе си тая заблуда: именно духовниците и моралистите са ония, които предизвикаха загниването на разума. Ето един пример. Всекиму е позната книгата на известния Корнеро, в която той проповядва прилагането на най-строга диета като средство за дълъг, щастлив и — естествено — добродетелен живот. Малко книги са толкова популярни сред читателите — и днес в Англия се отпечатват хиляди екземпляри годишно. Изобщо не се съмнявам, че не съществува друга книга (като, разбира се, изключвам Библията), която да е причинила толкова много болести и да е съкратила живота на толкова хора, колкото посоченият куриоз. И кое всъщност доведе до объркването на *причината* със следствието? Това, че нещастният италианец виждаше именно в диетата причината за своето дълголетие. А всъщност истинската причина за неговата строга диета бе предразположението му към дълголетие, извънредно забавената обмяна на веществата, по-бавното износване на неговия организъм. Та той изобщо не е могъл да избира дали да яде много *или* малко — умереността му в храненето изобщо *не* е израз на „свободна воля“, — той просто е щял да се разболее, ако е ял повече. Но за един нормален човек е не само добре, а дори *необходимо* да се храни *достатъчно*. Един съвременен учен би се погубил, ако спазваше диетата на Корнеро при сегашното изразходване на нервна енергия. *Crede Experto!*[1]

---

[1] Повярвайте на експерта! — *Бел. прев.* ↑

— 2 —

Най-общата формула, заложена в основата на всяка религия и морал, е следната: „Прави това и това, откажи се от това и това — и ще бъдеш щастлив! Иначе…“ — Всеки морал, всяка религия носят в себе си императив — аз го смятам за най-висшия наследен грях против разума, за *безсмъртен не-разум*. Аз превръщам всяка дума в противното й понятие — *първи* пример на моята „преоценка на всички ценности“. Един доволен и щастлив човек *трябва* да извършва определени действия и *да се въздържа* от други. Той носи в себе си реда, за който е предопределен физически и физиологически — реда спрямо хората и нещата, с които влиза в отношение. Накратко: неговите добродетели са *следствие* на собственото му щастие… Дългият живот, многото наследници — те *не са* награда за неговата добродетел; самата добродетел много повече се състои в онова забавяне на обмяната на веществата, следствие на което са дългият живот, наследниците, с една дума, *корнеризмът*. Църквата и моралът казват: и пол, и народ загиват под тежестта на лукса. Моят *възвърнал* се разум отговаря: загиването на един народ е физиологическа дегенерация, а *следствията* от нея са пороците и луксът (това ще рече непрекъснато растящата потребност от предизвикване на честа възбуда, която е добре позната на всяка изтощена натура). Един такъв младеж побледнява и увяхва преждевременно. Приятелите му търсят причината за това в някаква болест. А аз бих казал: това, че той е болен, че *не е* устоял на болестта, е просто следствие на обеднелия живот, на наследственото изтощение. Онези, които четат вестници, заключават, че еди-коя си партия, допускаща известни грешки, е обречена — тя е загубила своята инстинктивна сигурност. Всяка грешка в какъвто и да е смисъл е следствие на израждането на инстинкта — на волева дисгрегация — и по този начин почти сме дефинирали понятието *„лошо“*. Всичко, което е добро, е инстинктивно — следователно леко, необходимо, свободно. Мъката, теглото — това вече са упреци, бог е коренно различен от героя. (Аз бих казал, че *леката* походка е първият атрибут на божествеността.)

Заблуда от фалшива причинност. През всички времена сме смятали, че знаем какво е причина — но откъде е дошло това знание, тази вяра, *че знаем*? Ами от кръга на известните „вътрешни, неоспорими факти“, които и до ден днешен никой не е доказал. Дори и спрямо акта на волята ние мислим причинно: поне предполагаме, че ще заловим причинността в *момент на действие*. При това изобщо никой не се е съмнявал, че всички причини, предхождащи едно действие, могат да се търсят в съзнанието и дори да бъдат открити — това са „мотивите“, — иначе не бихме били свободни, не бихме носили отговорност за това. И накрая — та кой би оспорил, че една мисъл се заражда по някаква причина? Че „азът“ предизвиква мисълта? Най-важен от тези „вътрешно неоспорими факти“, зад който, изглежда, се прикрива причинността, е този за *волята като причина*, след това концепцията за „съзнанието“, „духът“ като причина и накрай „азът“, субектът — последните две са просто породени от установената като даденост, като *емпирия*, „причинност на волята“. Междувременно размислихме по-задълбочено. Затова днес не приемаме и частица от това за вярно. „Вътрешният мир“ е изпълнен с измами и заблуди — и една от тях е волята. Тази воля вече не движи нищо, а също така и не обяснява следствията — тя просто придружава процесите, значи напълно можем да минем и без нея. Друго заблуждение е така нареченият „мотив“. Той е просто един повърхностен феномен на съзнанието, нещо близко, съпътстващо действието, което по-скоро прикрива, отколкото представя причините, предизвикали това действие. Ами „азът“? Той се превръща в басня, във фикция, в игра на думи, той изобщо е престанал да чувства, да мисли, да изисква… Какво следва от това? Че просто не съществуват духовни причини! И цялата емпирия, предназначена за доказателство, отива по дяволите! Именно *това* следва! А чрез тази емпирия ние злоупотребихме и в друг аспект — на основата ѝ *създадохме* причинен свят, един свят на волята, един свят на духа. Тук работата попадна в ръцете на най-старата и най-дълго просъществувала психология — и тя не каза повече от следното: всичко случило се е едно действие, всяко действие е следствие на някаква воля, светът е един сбор от

множество действащи, един действащ („субект“) е в основата на всичко случило се. Своите три „вътрешни, неоспорими факти“, в които вярва сляпо, а именно „волята“, „духът“ и „азът“, човекът просто е извлякъл от себе си — понятието „действителност“ той е измъкнал от „аза“, поставил е нещата като съществуващи според своята представа, според собственото „аз“, взето като причина. Чудно ли е, че оттук нататък той винаги и всякога намира в нещата онова, *което сам е вложил в тях*? Самото „нещо“, нека да повторя, понятието „нещо“ е един рефлекс на вярата в „аза“ като причина… И дори вашият атом, господа механици и физици, колко много заблуда и рудиментарна психология е останала в него! Да не говорим за „нещото в себе си“, за онова безкрайно дрънкане на метафизиците! Заблудата на духа става причина да се подмени реалността! Да служи за мярка на реалността! И да се нарече *Бог*!

Заблуда от имагинерната причина. Нека изходим от съня: някакво усещане, например породено от звука на далечен оръдеен изстрел, се приема като причина за съновидението (понякога цял малък роман, в който главна роля играе сънуващият). През това време усещането продължава във вид на резонанс: то очаква позволение от причинния подтик да излезе на преден план — вече не като случайност, а като „смисъл“. Оръдейният грохот се проявява по един *каузален* начин, като привидно връщане на времето. По-късното усещане, мотивировката, се изживява след това, често придружено от стотици подробности, преминаващи светкавично, изстрелът *следва*… Какво се е случило? Представите, които едно определено състояние е породило, се разбират неправилно като причини за това състояние. Фактически ние правим същото и когато сме будни. Чувствата, които най-често изпитваме — като нерешителност, напрежение, конфликт във взаимодействието и противоречивостта между отделните органи и особено състоянието на нервната система, — възбуждат подтика ни към причинност: искаме да имаме *основание* да се чувстваме *така или иначе*, зле или добре. Никога не ни е достатъчен просто фактът, че се чувстваме зле или добре, ние просто го изоставяме, за да го *осъзнаем едва когато* сме открили нужната ни мотивировка. В подобни случаи несъзнателно се появява и споменът, който ни връща към предишни подобни състояния и до срасналите се с тях причинни интерпретации, но не и до действителната причина. Наистина вярата ни, че представите, придружаващи процесите в съзнанието, трябва да бъдат причина, се поражда от спомена. По този начин се създава и навикът за едни определени причинни интерпретации, които всъщност пречат на *самото изследване* на причината, нещо повече — те направо *го* изключват.

Съответното психологическо обяснение. Да сведеш непознатото до нещо познато, до нещо известно — това до голяма степен облекчава, удовлетворява, освен това създава и известно чувство за власт. Непознатото води със себе си опасността, неспокойствието, грижата — и още първият инстинкт изисква *отстраняването* на това конфузно състояние. Основната постановка е, че което и да е определение е по-добро от липсата на определение. Защото всъщност става дума за откъсване от потискащи представи, а човек не се отнася прекалено строго при избора на средствата за откъсване — още първата представа, с която той свежда непознатото до познато, го задоволява дотолкова, че той я приема за истина. Това е доказателство за *удовлетворението* като критерий за истина. Значи, че причинният подтик е обусловен и възбуждан от чувството за страх. Онова „защо" не е необходимо да посочи точната причина за възникването си, а просто някакъв *вид причина* — успокоителна, задоволяваща и облекчаваща. Това, че истинската причина се заменя с нещо познато, изживяно, запечатано в спомена, е първото следствие от тази потребност. Новото, неизживяното, чуждото, непознатото — то просто бива изключено като причина. Следователно не се търси само един начин за обяснение на причината, а определено някакви *подбрани, привилегировани обяснения*, които най-бързо отстраняват чувството за ново, неизживяно и чуждо — тези обяснения всъщност са най-обикновените. Следствие: една причинна постановка натежава все повече, концентрира се като система и става *доминираща* — което ще рече, че тя просто *изключва* други причини и обяснения. Банкерът тутакси помисля за „сделката", християнинът — за „греха", момичето — за любовта си.

Целият обхват на морала и религията се вмества като понятие в имагинерните причини. Едно „обяснение“ на неприятните чувства. Същите са обусловени от същества, настроени враждебно спрямо нас, хората (например — злите духове; известна е заблудата, обявявала истеричните за вещици). Неприятните чувства се обуславят и от действия, които не бива да подценяваме („грехът“, „греховността“ се отнасят към физиологическите несполуки — винаги се намират основания да бъдеш недоволен от себе си). Същите се определят и като наказание, като разплата за нещо, което не би трябвало да правим — това е обобщено по своеобразен начин от Шопенхауер в едно изречение, показващо морала такъв, какъвто е — същинска отровна смес, отричаща живота. „Всяка велика болка — казва той, — била тя телесна или душевна, посочва онова, което ние печелим, защото нищо не би се докоснало до нас, ако не го заслужим сами.“ („Светът като воля и представа“, II, 666.) Неприятните чувства са дефинирани и като следствия от необмислени, неправилно извършени действия (афекти, приемане на действителността като причина и изтъкване на „вината й“, физиологически затруднения, определени като „заслужени“ чрез *други* затруднения). — *Обяснение на приятното чувство*. То се обуславя от вярата в бога. Също и от осъзнаването на добри, положителни действия — като например „чиста съвест“, т.е. физиологическо състояние, напомнящо доброто храносмилане и правилната обмяна на веществата. Приятното чувство се обуславя от щастливия изход на различните неща, които се предприемат (едно наивно и погрешно заключение — просто щастливият изход от едно предприятие не създава и капчица удовлетворение у един хипохондрик или при Паскал). Приятното чувство е обусловено и от вярата, надеждата и любовта — т.е. от християнските добродетели. Всъщност всички тези чувства са нещо като *последващи състояния* и същевременно „превод“ на жизнерадостните и на неприятните чувства на един фалшив диалект — в състояние си да вярваш, *защото* основното физиологическо чувство отново е достатъчно силно и богато. Хората вярват в бога, защото чувството за сила и пълноценност създава успокоение. Моралът и религията принадлежат изцяло на

психологията на заблудата — във всеки отделен случай причината и следствието сменят местата си; ще рече, че истината се смесва с въздействието на онова, *което смяташ за истина*, или състоянието на съзнанието се смесва с причината за това състояние…

Заблудата от свободната воля. По отношение на понятието „свободна воля“ днес не изпитваме никакво съчувствие — просто защото отлично знаем какво представлява то: а именно най-съмнителното теологическо изкуство, съществувало до днес, служещо за определяне на „отговорността“ на човечеството, и целещо *да го* направи зависимо от *себе си*… Тук само посочвам бегло психологията на всичко онова, което търси „отговорност“. Навсякъде, където се търси отговорност, присъства и инстинктът на *волята за наказание и осъждане*. Разобличава се невинността на бъдното, като се привнася някакво „желание“ на волята, отнасящо се до акта на „отговорността“ — учението за волята е изнамерено с цел наказание, т.е. *за да се посочи виновен*. Цялата стара психология, именно волята на психологията, има за предпоставка създаването и отстояването на правото на своите автори — духовниците — да раздават присъди, като същевременно осигурят това право и на бога. Хората се посочват като „свободни“, за да могат да бъдат съдени, наказвани, *за да могат да бъдат виновни* — следователно всяко действие *би трябвало* да бъде пожелано от волята, произходът на всяко действие би трябвало да се търси в съзнанието. През което пък това основно фалшифициране в психологията се превръща в *принцип* на психологията. Днес, когато светът върви *обратно на посоката на движението*, ние, безнравствениците, искаме да го лишим от чувството за вина, от понятието „наказание“, да изчистим от тия термини психологията, историята, природата, обществените институции и произхождащите от тях санкции, за нас няма по-радикален противник от теолога, който залъгва света с „предопределеността на световния ред“ и по този начин обосновава „наказанието“ и „вината“. Християнството е метафизика на палача…

Какво единствено може да бъде нашето учение? Това, че никой не *дава* качествата на човека — нито бог, нито обществото, нито родителите и предтечите, нито пък *той самият*. (Безсмислието на току-що посочените представи е проповядвано от Кант в учението му за „свръхестествената свобода“, а вероятно се е срещало и при Платон.) Никой не е отговорен за това, че изобщо съществува, за това, че е сътворен по този или онзи начин, че се намира при такива обстоятелства или в подобно обкръжение. Фаталността на същината му не се определя от фаталността на всичко онова, което предстои. Той *не* е следствие на някаква воля, смисъл или цел, никой *не прави* чрез него опит да постигне „човешкия идеал“, „идеала на щастието“ или „идеала на моралността“ — изобщо *да се залага* в съществото му каквато и да е цел е просто абсурдно. Ние сме измислили понятието „цел“, „смисъл“ — а в реалността то *не съществува*… Ти си необходим, носиш в себе си частица от съдбата, принадлежиш на цялото, просто си в цялото — не съществува нищо, което да насочва твоята действителност, нищо, което да я измерва, сравнява или осъжда — това би означавало да се измерва, сравнява или осъжда *цялото… но извън това цяло не съществува нищо!* Това, че никой не носи отговорност, че същността на действителността не може да се отпрати към *causa prima*[1], че светът не е нито единство на усещанията, нито на духа — *именно в това се състои великото освобождаване*, едва по този начин отново се постига *невинността на бъдното*! Понятието „бог“ бе досега най-големият упрек срещу съществуването, срещу действителността… Ние отричаме бога, ние отричаме отговорността си пред бога — *едва тогава* ще спасим света.

---

[1] Първопричината. — *Бел. прев.* ↑

„ОБНОВИТЕЛИТЕ“ НА ЧОВЕЧЕСТВОТО

— 1 —

Всички знаят изискването ми към философите — а се поставят *отвъд* доброто и злото, да преодолеят илюзията на моралната присъда. Това мое изискване е следствие на едно прозрение, което аз формулирах пръв — това, че *не съществуват никакви морални дадености*. Общото между моралната и религиозната присъда се състои в това, че и двете вярват в *несъществуващи реалности*. Моралът е само едно тълкуване на определени феномени, или по-точно казано — *погрешно* тълкуване. Както моралната, така и религиозната присъда принадлежат към незнанието, което е лишено от понятието за реалност, от разграничаването на реалното и имагинерното — — в този смисъл истината на подобно ниво окачествява неща, които ние днес назоваваме внушение, фантазия, *илюзия*… Иначе казано, моралната присъда не би могла да се изрази словесно — защото като такава тя съдържа в себе си само противоречия. Но тя си остава незаменима като *семиотика*; поне за знаещия тя разкрива най-ценните реалности на културата отвътре — ония реалности, които сами не знаеха толкова, че *да разберат себе си*! Моралът е просто знакова реч, симптоматология; трябва предварително да знаеш *за какво става дума*, за да извлечеш полза от нея…

— 2 —

Един бегъл пример. През всички времена са искали да „подобряват“ човечеството; това „подобряване“ преди всичко се е наричало „морал“. Но в тази дума са скрити най-различни тенденции. Както опитомяването на *бестията* — човека-звяр, така и *отглеждането* на определен вид човек е наречено „подобряване“; едва тези зоологически термини изразяват истинските реалности, за които типичният „подобрител“ — духовникът — няма и понятие и не желае да има.. Да се нарече опитомяването на едно животно *„подобрение“* — в нашите уши това звучи несериозно. Онзи, който знае какво става в една зоологическа градина, не вярва особено в „подобряването“ на звяра. Последният отслабва, става по-малко опасен, а чрез депресиращите афекти на страха, болката, раната и глада той бива превърнат в *болнав* звяр. — Не по-различно е и положението на опитомените хора — „подобрени“ и „обновени“ от духовенството. В ранното средновековие, когато църковното дело е наподобявало зоологическа градина, са били подлагани на гонения най-съвършените творения на „русия звяр“ — опитвали са се да „обновят“ и „подобрят“ благородните германци. Но как ли е изглеждал един „подобрен“ германец, затворен зад решетките на манастирската килия? Точно като човешка карикатура, като изрод; той се е превърнал в „грешник“, вонящ в клетката, заключен сред ужасни обвинения… И е лежал там болнав, угрижен, озлобен срещу самия себе си — изпълнен с омраза срещу жизнения подтик, презиращ всичко още силно и щастливо… Накратко — „християнин“… Погледнато физиологически — в борбата със звяра единственото средство е да го разболееш, да го *отслабиш*… Църквата разбра добре това — тя *поквари* човека, отслабвайки го, като при това обяви, че го „подобрява“…

Нека разгледаме друг пример от така наречения морал — случая с *отглеждането* на определена раса и вид. Най-великолепният материал за това е индийският морал, санкциониран в религия като *„закон на Ману“*. Тук е поставена задачата да бъдат отгледани не по-малко от четири раси едновременно — духовно-аристократична, военна, търговско-земеделска и ратаи (шудра). Повече от ясно е, че не сме попаднали сред звероподобия — дори само за планирането на подобно отглеждане е предпоставка един многократно по-мек и разумен човек. И отвратени от задушливата смрад на християнската килия, поемаме дълбоко дъх — въздухът тук е здрав, висш, чист, просто пристъпваме в друг свят. Колко беден и зловонен е Новият завет в сравнение с Ману! Но и тази организация е имала необходимостта да бъде *страшна* — но не за борба със звяра-човек, с бе-стията, а с неговото противоположно понятие — *не-отглеждания* човек, човека миш-маш, чандала. Но и тя не разполага с друго средство, освен да го *разболее*, да го отслаби, да го направи безопасен — това е била борбата с „множеството“. Сигурно няма нищо по-чуждо и по-противоречащо на нашите морални чувства от тези предпазни мерки на индийския морал. Например *третият едикт* (Авадана Састра I), който се отнася за „мръсните зеленчуци“, определя лука и чесъна за единствена храна на чандала, позовавайки се на писанието, че не им се разрешават, житни растения и плодове, съдържащи в себе си семена. При това на чандала се забранява употребата на огън и вода за приготвянето им. Същият едикт постановява, че чандала нямат право да черпят вода от реките, изворите и езерата, а само от блатните ръкави и следите в калта, оставени от животинските копита. Било им е забранено да перат дрехите си и да се мият, защото определената за тях вода е можела да се използва само за утоляване на жаждата. И накрая, на жените от кастата на ратаите шудра е било забранено да акушират жените чандала, а на последните — дори *да си помагат една на друга при раждане*… Резултатите от тази санитарна дейност не закъснели — смъртоносни епидемии, жестоки полови болести и оттук — законът на „ножа“: обрязване на децата от мъжки пол, отстраняване на малките срамни устни при момичетата. Самият Ману казва: „Чандала са плод

на лош брак, на кръвосмешение и престъпление“, това е необходимият извод от понятието „отглеждане“. За облекло чандала могли да използват само дрипите на умрелите, за съдове употребявали строшени глинени гърнета, а за накити — старо желязо. На богослуженията били длъжни да боготворят злите духове — и без почивка да странстват от място на място. Забранено им е било да пишат от ляво на дясно, както и да използват за писане дясната си ръка — тази ръка и изобщо движението „от ляво на дясно“ са били *добродетели*, запазени за *благородните*, присъщи единствено на членовете на *расата*…

Тези неща са достатъчно показателни. Тук откриваме *арийската хуманност* съвсем чиста и първична — научаваме, че понятието „чиста кръв“ съвсем не е безобидно, а напротив. От друга страна, се изяснява и това, *при кой народ* може да се развие омраза към хуманността, нещо повече — такава омраза да се увековечи… Онази омраза на чандала, която се превръща в религия, в гений. Погледнати така, евангелията са просто първоизточници — особено учението на Енох. Произхождайки от еврейството и естествено покълнало на негова почва, християнството е на практика *антидвижение* спрямо морала на „отглеждане“, спрямо расата и привилегията — то е *par exelence антиарийска* религия… Християнството е преоценка на всички арийски ценности, една победа на ценностите на чандала — евангелие на бедните, на низшите, всеобщо въстание на отхвърлените, бедстващите, мизерстващите и неудачниците против „расата“; това е безсмъртното отмъщение на чандала, наречено *религия на любовта*…

По отношение на средствата, с които са провеждани, моралът на *„отглеждането“* и моралът на *„опитомяването“* са напълно равностойни — трябва да приемем, че за да *създаваме* морал, трябва да имаме срещу себе си свободна воля. В това се състои великият, страшният, *зловещият* проблем, който аз тъй дълго проучвах — психологията на *обновителите* на човечеството. Един малък и по същество непретенциозен факт — *pia fraus*[1] — ми даде ключа към проблема *pia fraus*, това наследство от всички досегашни философи и духовници, които подобряваха човечеството. Нито Ману, нито Платон, нито Конфуций, нито юдейските и християнските учители са се съмнявали в своето *право* да лъжат. Те са се съмнявали *в съвсем други права*… Казано накратко — всички средства, с които досега са се опитвали да направят човечеството морално, са били в основата си *неморални*….

---

[1] Благородната лъжа. — *Бел. прев.* ↑

НЕЩО, КОЕТО ЗАСЯГА НЕМЦИТЕ

— 1 —

За днешните немци не е достатъчно да притежаваш дух — трябва да си го вземеш, *да го извоюваш*…

Смятам, че познавам немците и вероятно имам право да им кажа някои истини. Нова Германия притежава такъв огромен запас от наследена прилежност, че би могла да си позволи известно време и да разхищава силата си. Висшата култура още не е станала господстваща, да не говорим за добрия вкус и благородната красота на инстинкта — но тук са запазени някои *мъжки* добродетели, липсващи в другите европейски страни. Налице е много сила, внимание, сигурност в контактите и в противоречивостта на задълженията, много работоспособност и търпение — и заедно с всичко това една наследена умереност, нуждаеща се повече от шило, отколкото от усмирителна риза. Като допълнение и фактът, че немците са послушни, без това да ги угнетява. И никой не презира противника си… Както виждате, имам желанието да бъда справедлив спрямо немците — но за да остана верен и на себе си, няма да премълча упреците си срещу тях. Цената на завзетата власт е висока — защото властта води човека към *оглупяване*. Немците — преди ги наричаха народ на мислителите — всъщност мислят ли те вече изобщо?

Днес немците просто скучаят, а занимавайки се с духовното, те гледат недоверчиво на духа, защото политиката поглъща всичката им сериозност, която биха могли да отправят към него. „Германия, Германия над всичко!“ — страх ме е, че това е краят на немската философия… „Има ли изобщо немски философи, има ли още немски поети, има ли добри немски книги?“ — така понякога ме питат в чужбина. Изчервявайки се, но с присъщата си смелост, която не ме напуска и в най-отчаяните мигове, отговарям: „Да, Бисмарк!“ Та имам ли право да издам какви книги се четат у нас днес?… Проклет да бъде този среднячески инстинкт!…

А какво *би могъл* да бъде немецът — кой ли не е мислил по този въпрос? Но този народ оглупява съзнателно, и то вече почти цяло хилядолетие: с най-известните европейски наркотици — алкохолът и християнството — никъде не е злоупотребявано в такава порочна степен, както при немците. В по-ново време се прибави и един трети, който може да убие и най-фината, и най-изтънчената подвижност на духа — говоря за музиката, нашата тежка, задръстена немска музика, причиняваща запек. Колко отвратителна тежест, колко леност, влага, приспивност, колко много *бира* се съдържа в немската интелигенция! Всъщност как е възможно млади мъже, избрали за себе си всякакви духовни цели, да не чувстват основния инстинкт за душевно самосъхранение, а да пият бира?… Алкохолизмът сред учената младеж все още не поставя под съмнение самата й „ученост“ — можеш и без дух да бъдеш голям учен, — но във всяко друго отношение си остава сериозен проблем. Къде ли не се среща онова израждане, което бирата причинява на духа? До такова израждане се докоснах веднъж при случай, който почти придоби известност — израждането на първия „свободен немски дух“, *умния* Давид Щраус[1], който създаде „биреното евангелие“ и „новата вяра“… Ненапразно той възпя в стих „прелестното пиво“, на което се бе обрекъл — вярност до смърт…

---

[1] Давид Щраус (1808–1874) — издава труд върху Христос (1835 г.), където разглежда евангелията като несъзнателно създаване на митове в прахристиянските общини. Този труд въодушевява Ницше и го отклонява от религията. През 1872 г. Д. Щраус смекчава тезата си, като издава нова версия, озаглавена „Животът на Исус, обработен за немския народ“, нещо, което предизвиква гнева и критиката на Ницше. — *Бел. прев.* ↑

— 3 —

Говорих за немския дух — за това, че става все по-грубоват и плосък. Това достатъчно ли е? В основата на този процес обаче се крие нещо съвсем друго, което ме плаши — как вечната немска сериозност, задълбоченост и *страст* към духовното вървят към упадък. Промени се не само интелектуалността, а също и патосът. Тук-там се докосваш до немските университети — колко спарен въздух дишат там учените! Ще бъде дълбоко заблуждение, ако там немската научна мисъл би се опитала да ме използва — а освен това подобно нещо ще бъде и поредното доказателство, че не е прочела и ред от мен. Вече седемнадесет години не се уморих да осветлявам *лишеното от дух* влияние на немския духовен подтик. Робуването, към което принуждава всекиго от нас чудовищният обхват на науките, е главната причина за това, щото съвършени, духовно богати и задълбочени натури не могат да получат съответстващото им възпитание и полагащите им се *възпитатели*. Нашата култура страда най-вече от излишък на средняци и от разбитата на парчета хуманност — макар и против волята си, нашите университети са същински развъдници на „закърнелите“ инстинкти в духовната област. И това вече е известно на цяла Европа — голямата политика не може да заблуди никого… Германия все повече и повече се превръща в *равнината* на Европа. Все още търся поне един немец, към когото аз да мога да се отнеса сериозно — и още повече някой, с когото да се повеселя! *Залезът на боговете*: не схваща ли някой *сериозността*, която намира в тия думи един пришълец! Сякаш за нас най-непонятното нещо е веселостта…

Дори и при бегъл поглед е ясно, че немската култура запада — и за това съществуват достатъчно причини. Все пак никой не може да даде повече, отколкото притежава — това важи както за индивида, така и за народа. Когато се раздаваш във властта, в голямата политика, в стопанството, в световните отношения, в парламентаризма, във военното дело и когато отдаваш там по-голямата част от разума, сериозността, волята, себенадмогването — и изобщо когато съществува превес в *едната* посока, ясно е, че нещо не достига в другата. Не бива да се заблуждаваме — културата и държавата са антагонисти; „културна държава“ — това е просто една модерна идея. Винаги едната живее за сметка на другата. Всички велики културни епохи са време на държавен упадък: великото в културен смисъл е било аполитично, даже *антиполитично*… Сърцето на Гьоте просто се е разтворило пред феномена Наполеон — и при Освободителните войни отново се *затворило*… В мига, когато Германия се издига като велика мощ, Франция получава друго значение като *културна сила*. Още сега се чувства една нова, различна сериозност, нова *страст* на духа, която се е преселила в Париж — например въпросът за песимизма, проблемът „Вагнер“. Почти всички психологически и художествени въпроси там се разглеждат несравнимо по-изтънчено и по-задълбочено, отколкото в Германия — немците са просто *неспособни* за този вид сериозност. — В историята на европейската култура възникването на Райха означава единствено едно: *преместване на тежестта*. Всекиму е известно: в главното — а това винаги остава културата — на немците никой не обръща внимание. Питат ме: Бихте ли ни посочили поне един духовно извисен немец, за когото да кажем, че *принадлежи на Европа*? Като Гьоте, като Хегел, като Хайне, като Шопенхауер? — Това, че вече изобщо не съществува дори и един немски философ, буди огромно, безкрайно учудване.

По отношение на цялата висша същност на немското възпитание бихме казали едно: целта е заменена със средствата, необходими за постигането й. Това, че отглеждането и *възпитанието* са истинската цел, а не Райхът, че за тази цел се нуждаеш от *възпитатели*, а не от гимназиални учители и университетски учени — бе забравено… Възпитатели, които *сами са добре възпитани* като аристократични и благородни духове, просто изискват непрекъснати доказателства — чрез словото и мълчанието — за една именно *зряла* култура, а не зазубрена в училищата и университетите простащина, възхвалявана пред младежта като „най-висша“. *Липсват* възпитатели, с изключение на изключенията, а те са първата предпоставка на възпитанието. *Оттук* и упадъкът на немската култура. Едно от крайно редките изключения е моят почитан приятел Якоб Буркхард от Базел — именно нему Базел дължи днешното си предно място в хуманността. Онова, което фактически „висшите училища“ в Германия постигнаха, е всъщност едно брутално насочване в обратна посока — възможността при минимална загуба на време да се подготвят огромни маси млади хора, полезни за *използване* в държавните служби. „Висше възпитание“ и *огромно количество* — та това си противоречи в самата същност. Всяко възпитание е едно изключение — трябва да си привилегирован, за да получиш правото на едно толкова високо отличие. Големите, великите неща не могат да бъдат общински имот — *pulchrum est pan corum*[1]. Кое всъщност *обуславя* упадъка на немската култура? Именно това, че „висшето възпитание“ вече не е привилегировано, и още нещо — демократизмът на „всеобщото“ възпитание, станало *жестоко*. Нека не забравяме, че увеличената възможност за всеобщ достъп във висшите училища вече означава за тях пълен упадък. Никой вече в Германия не може свободно да предложи и осигури на децата си благородно възпитание — нашите „висши училища“ са изцяло ориентирани по посока на двусмисленото средничество — чрез учители, учебни планове и учебни цели… И навсякъде цари оная несдържана припряност да не би *нещо да се пропусне* — ако младежът на двадесет и три години не е завършил, ако още не е дал отговор на *главния* въпрос: коя професия? Един човек от

висш тип, ако ми позволите, не обича професиите — точно защото *знае за какво е призван*… Той има време, той си осигурява време, не мисли за това — *да завърши* — дори и на тридесет години все още си ученик, дете — в смисъла на висшата култура. Нашите пренаселени гимназии със затъпелите си преподаватели са направо скандални: а за запазването на това състояние — нещо, което отдавна започнаха и продължават да правят господа професорите в Хайделберг — вероятно ще се намерят *причини*, но не и основания.

---

[1] Красотата е приятелка с малцина. — *Бел. прев.* ↑

— 6 —

За да не се отклоня от моята сдържаност, която по принцип е *утвърждаваща* и само неволно има общо с противоречията и критиката, ще посоча трите главни задачи, които се нуждаят от възпитател. Трябва да се научим *да гледаме*, *да мислим*, освен това *да говорим и да пишем* — и целта е една благородна, изискана култура. Да се научим *да гледаме*, *да виждаме*, да привикнем окото на спокойствие, на търпение, на достъп до себе си; да изключим присъдата, да огледаме единичния случай от всички страни, да го обхванем. Това е и *първото* приучаване на духовност — да *не* реагираш веднага на дразненето, а да регулираш задръжките си. Да се научиш да гледаш в смисъла, които аз влагам, е почти онова, което нефилософският начин на изразяване нарича „силна воля“ — същественото тук е *да не искаш*, да можеш *да отложиш* решението. Цялата антидушевност и жестокост се основават на невъзможността за съпротива срещу дразнение — просто *трябва* да реагираш, следваш всеки импулс. В много случаи едно подобно *трябва* е болнавост, упадък, симптом за изтощение — т.е. почти всичко, което нефилософската суровост назовава с думата „порок“ — и това е просто физиологическата неспособност *да не реагираш*. — Каква е ползата от това да се научиш да гледаш — веднъж *научен*, ти ставащ по-бавен, по-недоверчив, по-противопоставящ се. Отначало приемаш всичко ново и чуждо с враждебно спокойствие, просто го пропускаш покрай себе си, отдръпваш се. Трепването при всяко отваряне на вратата, непочтеното „присядване“ на всеки праг, непрекъснатата готовност да се спреш тук и там, да се втурваш под едни или други влияния — накратко, „модерен обективизъм“ — това е проява на лош вкус, това е *par exellence неблагородно*.

Да се научим да мислим — в нашите училища това отдавна е непознато. В университетите, дори и при истинските учени, логиката започва да отмира като теория, като практика, като *занаят*. Прочетете някоя немска книга — ни помен от необходимата техника на мисленето, ученост, начетеност, воля за майсторство, ни следа от необходимостта за усвояване на мисленето *като танц*, като вид *танц*… Кой от съвременните немци познава от собствен опит „леката стъпка“ в духовното, онази лека стъпка, вливаща енергия в мускулите! Вдървената показност на духовния жест, *грубата ръка*, която *сграбчва* — това е толкова немско, че в чужбина мнозина го отъждествяват с немската същност. Немецът изобщо не притежава чувство за *нюанс*… Това, че немците успяха да понесат своите философи и най-вече онова най-сгърчено и уродливо понятие, съществувало някога — *великия* Кант, — не ги прави много по-привлекателни. Защото не можем да изключим танца във всичките му форми от *благородното възпитание*. Да можеш да танцуваш с нозе, с понятия, с думи, бих добавил — и с перото — да се научиш на *писане*! Но тук вече сигурно се превръщам в пълна загадка за немските читатели…

СТРАНСТВАНИЯТА НА ЕДИН НЕСЪВРЕМЕННИК

— 1 —

Моите непоносимости. Сенека: или тореадорът на благородното. *Русо:* или връщане към природата *im impurus naturalibus*[1]. *Шилер:* или моралният тръбач на торбаланковците. *Данте:* или хиената, твори в гробовете. *Кант:* или *cant*[2] като свободен в себе си характер. *Виктор Юго:* или маякът в морето на глупостта. *Лист:* или училище за рутинно отношение към жените. *Жорж Санд:* или дойна крава с добър „стил“. *Мишле:* или опиянението, събличащо си роклята. *Карлайл:* или песимизмът като отказан обяд. *Джон Стюарт Мил:* или обидната яснота. *Братята Гонкур:* или Аяксите в борба с Омир. Музика от Офенбах. *Зола:* или „радостта да възниш“.

---

[1] В одежди, прикриващи срамната голота. — Бел. прев. ↑

[2] Схващане, че нещото се изразява само със своите положителни качества, откъм положителната си страна. — Бел. прев. ↑

Ренан[1]. Теология или загниване на разума чрез „греха“ (християнството). Свидетелство за Ренан, който, дори и да рискува с някое *да* или *не* в неопределен вид, винаги греши, при това с една смешна последователност и методичност. Например той искаше да обедини *la science*[2] и *la noblesse*[3], но науката принадлежи на демокрацията и може да се докосне с ръка. С известно честолюбие той иска да създаде един духовен аристократизъм, а същевременно коленичи пред неговата противоположност, евангелието на покорството — как биха помогнали тук свободният дух, модерното, шегата и присмехът, след като си останал при християнина, католика и духовника! Както йезуитите и изповедниците, в областта на изкушението Ренан е просто изобретател: в душата му се крие и една чернокапска усмивчица — както и всички духовници, той е най-опасен, когато обича. Тогава няма равен на себе си… Именно този *облекчаващ нервите* Ренанов дух е още една гибел за бедната, болна и лишена от воля Франция.

---

[1] Ернест Ренан (1832–1892) — френски теолог и ориенталист, учен в областта на религията. „Религията е продукт на нормалния живот, човек възприема истината по-добре, ако е религиозно защитен. Добър е онзи, който приема предопределения световен ред, който намира смъртта лоша и безсмислена.“ Критикуван от Ницше. — *Бел. прев.* ↑

[2] Науката. — *Бел. прев.* ↑

[3] Благородството. — *Бел. прев.* ↑

Сент Бьов[1]. Нищо мъжко, просто пропит с ненавист към всичко мъжествено. Обикаля наоколо — фин, любопитен, малко отегчен — в основата си една женствена личност, с женска отмъстителност и феминизиран разсъдък. Като психолог е гений на злословието, неизтощим, безкрайно богат на подобни средства. Никой не умее по-добре от него да смеси в похвалата и малко отрова. Плебей в своите най-долни инстинкти и родствен с ресентимента на Русо — и *следователно романтик*, — защото жадният за отмъщение инстинкт на Русо смръщено надничa през рамото на всеки *романтизъм*. Революционер, когото обаче страхът е задържал на прага. Несвободен пред всичко силно — общественото мнение, Академията, двора, дори и Порт Роял. Обиден на всичко велико, съдържащо се в човека и нещата, противник на всеки, който вярва в себе си. Достатъчно поетичен и женствен едновременно, за да усети силата на великото, винаги превит и сгърчен като онзи червей, който вечно се чувствал настъпен. Неудържим и свръхмащабен като критик, развяващ знамето на космополитната *свобода*, но лишен от смелост да признае разврата. Като историк е лишен от силата на задълбочения философски поглед — затова и отхвърля възможността да бъде съдник на голямото, маскирайки се зад „обективността“. Съвсем различен е обаче към онова, което налага присъствието на тънкия, изискан вкус — тогава е весел, смел, тогава е майстор. Напомня ми Бодлер.

---

[1] Сент Бьов (1804–1869) — френски критик, написал многотомното съчинение „Порт Роял“ — френски манастир, център на янсенизма в средата на XVII в. Янсенизмът се стремял към връщане на католицизма според учението на Св. Авгу-стин. — *Бел. прев.* ↑

Imitatio Christi[1] е от ония книги, които не мога да разгърна без физиологическо отвращение; тя просто разнася уханието на вечно женското, за разбирането или за усещането на което е необходимо да си французин или вагнерианец. Този светец говори за любовта по начин, който възбужда любопитството и на парижанките. Казаха ми, че онзи най-хитър йезуит, О. Конт, който искал, заобикаляйки науката, да поведе французите към Рим, бил инспириран от тази книга. Вярвам го! „Религията на сърцето“…

---

[1] Подражание на Христос. — *Бел. прев.* ↑

Дж. Елиът[1]. Характерната последователност на англичаните, която не липсва и в морала а’ла Елиот, е, че веднъж откъснали се от християнския бог, толкова по-страстно те желаят да запазят християнския морал. В Англия, за да извоюваш и най-малката еманципираност, трябва да се проявиш пред теологията като морален фанатик. Това е цената — във вид на *разкаяние*. За нас — останалите — това е по-различно. Ако се откажеш от християнската вяра, смъкваш от плещите си и задълженията към *правото* да споделяш християнския морал. За съжаление обаче това не се разбира евидентно, а трябва непрекъснато да бъде обяснявано на английските плиткоумници. Християнството е измислена система, в която се дава пълна и *цялостна* представа за всяко нещо — за нещата изобщо. Ако откършим от тази система някое основно понятие — например вярата в бога, то тогава ще я разрушим — просто от нея няма да остане нищо. Християнството приема, че човек не знае, *не може да знае* кое за него е добро и кое — лошо. Човекът вярва в бога, а само бог *знае*. Християнският морал е заповед — неговият произход е трансцендентен, — той е извън всякаква критика, извън всякакво право на критика, той носи само истината, ако това е бог, и устоява или пропада чрез вярата в бога. Ако англичаните наистина вярват, че знаят „интуитивно“ кое е добро и кое лошо, ако вследствие на това погрешно допускат, че моралът им няма нужда от гаранцията на християнството, това е просто следствие от господството на християнската преценка на *ценностите* — израз на *силата и дълбочината* на тази преценка. Тъй че произходът на английския морал е забравен, прекалено условното вече не усеща правото си на съществуване. За англичаните моралът не е проблем…

---

[1] Джордж Елиът — псевдоним на английската писателка Мери Ан Евънс (1819–1880). — *Бел. прев.* ↑

Жорж Санд. Прочетох първите й пътни бележки: като всичко, произхождащо от Русо — фалшиво, преувеличено, надуто. Просто не издържам този шарен, тапетен стил, а също и амбицията на паплачта към щедрост и великодушие. Най-лошото тук обаче е женското кокетиране с мъжествеността, с маниерите на още невъзпитаните юноши. Колко студенина лъха от тази артистка, все още не излизала на подобаващата й сцена! Студена като Юго, като Балзак, като всички пишещи романтици! Колко самодоволна е тази плодовита в писането крава, която, както впрочем и нейният ангел Русо, обладава нещо немско в най-лошия смисъл. А това стана възможно едва при упадъка на френския вкус! Но Ренан я обожаваше…

— 7 —

Морал за психолози. Да не създаваме булевардна психология. Да не наблюдаваме *заради* самото наблюдение! Това е кривогледо, преувеличено и измъчено. Не бих съветвал да се разглежда преживяното като *воля за преживяно*. В преживяното *не трябва* да се оглеждаш, всяко подобно оглеждане накрая води до гледане на нещата „с лошо око“. Един роден психолог инстинктивно се предпазва от гледане заради самото него — същото се отнася и за родения художник. Той не работи според природата, а се оставя на своите инстинкти, на своята *camera obscura*[1], като по този начин изразява „случай“, „природа“, „преживяно“… И чак тогава осъзнава *общото*, края, отговора — той не познава съзнателното абстрахиране от конкретния случай. Какво би станало, ако това се извърши по друг начин? Например както парижките романисти, които създават булевардна, амбулантна психология? Те непрекъснато дебнат действителността и вечер се завръщат с пълна шепа странности и куриози. Но погледнете крайния резултат — купчина лекета, в най-добрия случай някаква мозайка, но винаги нещо сглобено, неспокойно, крещящо шарено. Най-лошото в тази област е заслуга на носителите на „Гонкур“ — и два реда, написани от тях, карат *психолога* да настръхне. Природата, преценена от позицията на изкуството, не е модел. Тя преувеличава, изкривява, оставя празнини. Природата е *случай*. Изследването „според природата“ е лош признак, издаващ наличието на подценяване, слабост и фатализъм; да лежиш в праха пред дребните факти — това ми се струва несвойствено за един *съвършен* художник. Да видим *какво става*, *какво е* — това е работа на друг вид духовност — *антиартистичната*, фактическата. Трябва *да знаеш кой си*…

---

[1] Безпристрастност. — *Бел. прев.* ↑

За психологията на артиста. За да съществува изкуство, за да е налице естетическо *виждане и създаване*, е необходима една физиологическа предпоставка — *опиянението*. То трябва най-напред да повиши възбудеността на целия организъм — извън това състояние не се постига изкуство. Всички толкова различни форми на опиянението притежават тази сила — и най-вече опиянението от половата възбуда, най-старата и първична негова форма. Подобно е опиянението, породено от всички силни страсти и афекти — от празника, от състезанието, от красивото изпълнение, от победата, от екстремното движение, от жестокостта, от разрушението. Съществуват и други видове — от метеорологични състояния (например пролетта), от въздействието на наркотици, и, накрая, опиянение от волята, от преливащата воля. При опиянението най-съществено е чувството за прилив на сила, усещането за съвършенство. При подобно състояние се отдаваш на *нещото*, *принуждаваш се* то да те завладее, улавяш го, просто го насилваш — някои наричат този процес *„идеализиране“*. Да се освободим от един предразсъдък — идеализирането *не се* състои, както е прието да се смята, в абстрахиране от дребното и страничното. Тук по-скоро е решаващо едно *чудовищно* подчертаване на главните черти, при което второстепенните просто се изгубват.

В подобно състояние можеш да обогатиш всичко, черпейки от собственото му съвършенство — онова, което виждаш, и онова, което искаш, изглежда мощно, претоварено със сила и енергия. Тогава човек довежда всичко до там, щото да отговаря на силата му — докато нещата станат рефлекси на това собствено съвършенство. Именно това преобръщане в съвършенство, *необходимостта* от такова превръщане е изкуство. Дори онова, което нещото не притежава, въпреки това му се прибавя е цел удоволствие — в изкуството човекът се наслаждава на собственото си съвършенство. Би трябвало да е позволено създаването на противоположно състояние — едно специфично антиизкуство на инстинкта, — където всички неща обедняват, отслабват, разколебават се, стават нищожни. В тоя смисъл историята просто изобилства от подобни антиартисти, които по необходимост *трябва* да изцеждат нещата, трябва да ги направят слаби и хилави. Такива са например истинските християни — да вземем Паскал, — просто от християнин *не става* артист. Ако обаче погледнем Рафаело и го сравним с някой хомеопатичен християнин от XIX век — Рафаело казва *да*, Рафаело *прави*, следователно Рафаело не е бил християнин…

Какво означават въведените от мен в естетиката противоположни понятия *Аполоново* и *Дионисово*, разглеждани и възприемани като видове опиянение? Аполоновото опиянение запазва във възбудено състояние преди всичко окото, така че то придобива визуална сила. Художникът, скулпторът и епикът са *par exelence визионери*. Напротив, в Дионисовото състояние е възбудена цялата система на афектите, тъй че всички изразни средства изведнъж се *отприщват* и цялата сила на представяне, възпроизвеждане, трансформация, преображение и промяна буйно се освобождава от тялото. Същественото на тази метаморфоза е в нейната лекота, в невъзможността *да не реагираш* (подобно на някои истерици, които при всеки знак се хвърлят във *всяка* роля). За Дионисовия човек е невъзможно да не разбере някакво внушение, той не пропуска което и да е състояние на афекта, той притежава във висша степен възприемащ и разгадаващ инстинкт, също както и великото изкуство на съпричастието. Той влиза „под кожата" на всичко, всеки афект му е близък, но всъщност това е само остатъкът от един много по-пълен и завършен изразен свят на афекта, нещо като утайка на Дионисовия хистронизъм. Например за осъществяването на музиката като особено изкуство са изключени множество сетива (например мускулите, защото при определено състояние ритъмът се усеща най-продължително именно там), така че човек да не може веднага да възприеме и изрази всичко онова, което чувства. Въпреки всичко това е *нормално Дионисово състояние*, особено разгледано като прасъстояние — музиката е една бавно достигната негова специфика, но тя не е за сметка на останалите му компоненти.

Актьорът, мимът, танцьорът и музикантът са родствени в своите инстинкти, но постепенното им специализиране е довело до разлики и дори до противоречия. Лирикът най-дълго е останал сроден с музиканта, а актьорът — с танцьора. *Архитектът* не изразява нито Дионисовото, нито Аполоновото състояние, той е въплъщение на най-великия акт на волята, онази воля, която премества планини — това е опиянението от *великата воля*, която се изисква от изкуството. Най-висшите хора са инспирирани от архитектите — последните винаги са били под въздействието на силата. В строежа трябва да бъде въплътена гордостта, победата, триумфът над тежестта, волята за власт, архитектурата е едно красноречие на силата, изразено във форми — понякога сговорчиво, често ласкателно или просто заповедно. Висшето усещане за власт и сигурност се изразява в онова, което притежава *великият стил*. Онази сила и власт, която не се нуждае от доказателства, за която е без значение *дали ще се харесва*, отговаряща точно, без да се нуждае от свидетели. Тя съществува несъзнателно благодарение на своите противници, тя е съдбовно *смирена* в себе си — един велик закон. *В това* е същността на великия стил.

— 12 —

Прочетох биографията на *Томас Карлайл*[1] — един фарс против познанието и волята, една героико-морална интерпретация на диспептични състояния. Карлайл е човек на силните думи и етюди, един оратор по необходимост, притежаващ едновременно *както* копнежа да проповядва силна вяра, *така и* неспособността да вярва (в това отношение е типичен романтик!). Копнежът към по-силна вяра не е доказателство за нейното наличие, а много повече за обратното. Ако притежаваш това изискване, можеш да си позволиш приятния лукс на скептицизма — обладаваш достатъчна сигурност и устойчивост за това. Чрез една приповдигнатост в боготворението на хората, обладаващи силна вяра, а също и чрез своята ярост срещу малцината естествени Карлайл потиска нещо у себе си — той просто *се нуждае* от шум. Една непрекъсната и страстна себе-_несговорчивост_ — това е неговото амплоа, по този начин той *е* и си *остава* интересен. Наистина в Англия се възхищават най-вече от неговата приказливост. Е, това е типично английско, а погледнато от позицията на твърдата английска убеденост, в проявата на нещата единствено чрез техните предимства, той е дотолкова лесно разбираем, че поевтинява… В основата си Карлайл е един английски атеист, за когото е въпрос на чест *да не е такъв*.

— 13 —

Емерсън[2]. Много по-знаещ, по-многостранен, по-рафиниран от Карлайл — преди всичко по-щастлив… Той е от тези, инстинктивно хранещи се с амброзия, които просто оставят непокътнато в нещата онова, което не могат да сдъвчат. В сравнение с Карлайл той е човек на вкуса. Въпреки че много го е обичал, Карлайл го определя като човек, който „не *ти* дава да го захапеш“. Казано е с право, но не във вреда на Емерсън. Той притежава онази добродушна веселост, която преди всичко възбужда сериозност — той не знае и не се интересува дали е остарял и колко още ще бъде млад. Духът му винаги намира начин да бъде доволен и благороден. И досега той скита из веселата трансцендентност като онзи стар добряк, който се връщал от мила

среща. Той с благодарност казвал: *„Ut desint vires tamen est laudanda voluptas.“*[3]

---

[1] Томас Карлайл (1795 — 1881) — английски писател, допринесъл за запознаването на англичаните с немския дух. — *Бел. прев.* ↑

[2] Ралф Уолдо Емерсън (1803 — 1882) — американски писател и философ, приятел с Карлайл и благодарение на това се занимавал подробно с немската трансцендентална философия. — *Бел. прев.* ↑

[3] „Щом силата не достига, и желанието е похвално“ (Овидий). — *Бел. прев.* ↑

Анти-Дарвин. Ако говорим за известната *„Борба за живот“*, на мен тя ми изглежда повече твърдение, отколкото доказателство. Цялостният аспект на живота не е в нуждата, нито в глада, а по-скоро в богатството, в задоволеността, в дори абсурдното разточителство — където има борба, тя е за власт… Не трябва да смесваме Малтус с природата. Ако приемем все пак, че такава борба съществува, то тя се развива в посока, противоположна на тази, която желае Дарвиновата школа, което *би трябвало да желаят* в тази школа — тази борба е враждебна за силните, за привилегированите, за щастливите изключения. Видовете *не се* развиват към съвършенство — слабите непрекъснато стават господари на силните, защото са повече и са *по-хитри*… Дарвин е забравил (съвсем по английски!), че *слабият обладава повече дух*… Трябва да ти е необходим дух, за да го придобиеш; когато вече не се нуждаеш от нещо, ти го загубваш. „Който притежава силата, не се нуждае от дух.“ „Потрябвал ни е! — казват днес в Германия. — Нали ще ни остане Империята!“ Както се вижда, в понятието дух влагам предпазливост, търпение, хитрост, престореност, висше самообладание и всичко, което се нарича мимикрия (към последното се отнасят и голяма част от добродетелите).

Каузистика на психолога. Психологът е познавач на човека — а всъщност защо той изследва хората? На техен гръб той печели някои малки привилегии — в отделни случаи и по-големи, — той е политик! Но ето и друг, който познава човека. И вие смятате, че той не го прави за своя изгода, че той е висшата „обективност“? Внимавайте! Вгледайте се добре! Той вероятно желае дори и по-опасна привилегия — да смущава хората, да ги „гледа отвисоко“, да не се смесва повече с тях. Такъв „обективист“ *презира* човека, докато първият е хуманен — това се вижда от пръв поглед. Той върви поне редом с хората, ако не и *между* тях…

За да опиша множеството случаи, поставящи под съмнение *психологическия такт* на немците, ми пречи единствено почтеността. Веднага мога да подкрепя тезата си: никога няма да простя на немците, че сгрешиха в избора си на Кант и неговата „Философия през задната врата“, както я наричам — това изобщо не е типът на интелектуалната почтеност. Другото, което не мога да слушам, е прословутото *„и“* — немците казват „Гьоте и Шилер“, страхувам се, че те казват дори „Шилер и Гьоте“. Та те *не познават ли* този Шилер? Има и по-лошо *„и“*, със собствените си уши чух да казват — е, вярно, бяха само университетски професори — „Шопенхауер и Хартман“…

— 17 —

Хората, които обладават дух, а освен това са и силни, надживяват и най-болезнените трагедии — но те се отнасят почтително към живота именно защото той им се противопоставя.

За „интелектуалната съвест“. Нищо не ми изглежда днес по-рядко срещано от истинското лицемерие. Имам сериозното съмнение, че чистият и благ въздух на нашата култура не му понася добре. Лицемерието принадлежи на вековете, в които е господствала великата вяра — тогава човек не се е отказвал от убежденията си дори и когато е трябвало по необходимост да ги прикрива с други. Днес хората по-лесно се освобождават или, което е по-често срещано, приемат още една вяра — и във всички случаи остават честни. Без съмнение в наше време са възможни многократно повече убеждения наведнъж, в сравнение с миналото: *възможно* — това означава позволено, *безвредно*. Оттук произлиза и толерантността към собствената личност. Тази толерантност позволява множество убеждения, те пък от своя страна живеят поносимо едно с друго, взаимно се пазят от това, да не се компрометират помежду си, както впрочем и целият днешен свят. С какво би могъл да се компрометираш днес? С последователност. Ако вървиш по права линия. Ако онова, което казваш, не е поне петсмислено. Страхувам се, че модерният човек е толкова удобен за обладаване от някои пороци, че те просто ще изчезнат като такива. Всяко зло, което е *обусловено* от силна воля — а вероятно не съществува зло без присъствието на волята, — при допир с нашия нездрав въздух се изражда в добродетел… Малкото лицемери, с които се запознах, имитират лицемерието — те, както и всеки десети днешен човек, бяха актьори.

Красиво и грозно. Ние, *ограничените*, смятаме, че няма нищо по-зависимо от чувството ни за красивото. Онзи, който се опита да мисли за човека, без да обръща внимание на човешките удоволствия, веднага губи почва под краката си. „Красиво само за себе си“ е просто словосъчетание, дори не и понятие. В красивото човекът се самопоставя като мярка за съвършенство, кланя се сам на себе си. Веднъж създаден, един вид не може да казва за себе си друго освен *да*, т.е. да се самоутвърждава. Доказателство за това е най-низшият му инстинкт — запазването и продължаването на вида. Човек вярва, че светът е пълен с красота… Той по принцип се отразява в нещата, той преценява като красиво всичко онова, което рефлектира него самия; присъдата „красиво“ е негова *суетност, типична за вида*. Може би подозрението нашепва в ухото на скептика: нима красивото в света е в това, човекът да определя красотата му? Човекът просто е *очовечил* света — това е всичко. Но абсолютно нищо не ни гарантира, че точно той е моделът за красота. Как ли би изглеждал той в очите на един съдник с повишен вкус? Вероятно смел, може би самоироничен и своеволен? „О, Дионис, боже мой, защо ми дърпаш ушите?“ — попитала веднъж Ариадна любовника си философ в един от познатите ни разговори на Наксос. „Намирам ги смешни, Ариадна — отвърнал той. — Защо не са по-дълги?“

Нищо не е красиво освен човека — върху тази наивност почива цялата естетика, това е нейната първа истина. Да посочим веднага и втората: няма нищо по-грозно от *изродилия* се човек — и с това кръгът на естетическата присъда се затваря. Погледнато физиологически, всичко грозно отслабва и потиска човека. То му напомня за упадък, опасност и безсилие и той сам започва да губи сила. Влиянието на грозното може да се измери с динамометър. Ако някъде човек се чувства потиснат, „грозното“ просто е наблизо. Чувството му за сила, волята му за власт, смелостта и гордостта му просто отслабват и се изгубват в присъствието на грозното, докато красивото ги стимулира и активизира. И в единия, и в другия случай *правим един извод*: предпоставката е чудовищното изобилие, натрупало се в инстинкта. Грозното се приема като знак и симптом на дегенерацията — онова, което отдалеч ни подсеща за упадъка, предизвиква присъдата „грозно“. Всеки признак на изтощение, на старост, на умора, всяко ограничение във вид на спазъм, гърч, парализа и преди всичко миризмата, цветът, формата на развалата, завършваща с разложение, предизвикват едни и същи реакции — „грозно“. Оттук произлиза и омразата, но какво всъщност човек мрази? Няма съмнение — той мрази залеза на собствения си тип. Тук той мрази от най-дълбоките си инстинкти; в тази омраза се съдържат трепет, предпазливост, дълбочина, далновидност — това е най-дълбоката омраза, която съществува. Заради нея изкуството е *дълбоко, проникновено*.

Шопенхауер. Шопенхауер е последният немец, когото разглеждам (и който, заедно с Гьоте, Хегел и Хайне, е европейско, а не *просто* локално, „национално“ явление). За всеки психолог той е случай от първа величина, един зъл и гениален опит за нихилистично *всеобезценяване* на живота чрез въвеждане на противоположното понятие — великото себеутвърждаване на волята за живот извежда на преден план най-ексхуберантните жизнени форми. Едно след друго той интерпретираше изкуството, героичното, гениалното, красивото, великото съчувствие, познанието, жаждата и волята за истина, трагедията, и то все като следствие на отрицанието, на „необходимостта“ от отрицание, заложено във волята — всъщност най-великата психологическа фалшификация в историята след християнството. Вглеждайки се по-точно, ще съзрем наследството на християнската интерпретация: само че Шопенхауер *приемаше*, макар и в нихилистичен, т.е. в християнски смисъл, *отречените* от самото християнство висши културни достижения на човечеството (във вид на „пътища към спасението“, на „праформи на спасението“, на „стимула от необходимостта от спасението“).

Ще посоча един-единствен случай. Шопенхауер говори за *красотата* с една тромава жар — в последна сметка защо? Защото той вижда в красотата *моста*, през който непрекъснато искаш да продължиш пътя си… За него красотата е „моментното спасение от волята“, но към вечното спасение тя примамва непрекъснато… Той описва красотата като „лечителка“, „спасителка“ от „фокуса на волята“, от сексуалността, в красотата той вижда дори *отричане* на инстинкта за продължаване на рода! Ама че чудноват светец! Някой му противоречи и мисля, че това е природата. Защо изобщо съществува красота в тона, в баграта, в миризмата, в ритмичното движение на природата? Кое принуждава красотата да се проявява видимо? За щастие един философ противоречи на Шопенхауер, и то не кой да е, а божественият (по думите на самия Шопенхауер) Платон, който твърди, че всяка хубост и красота те подбуждат към съзидание, към оплодяване и именно в това е *есенцията* на въздействието ѝ — от сетивното към висините на духовното…

Платон отива и по-нататък. С невинност, свойствена единствено на гърците, а не на „християните“, той заявява, че не би съществувала никаква „платоническа философия“, ако в Атина не е имало толкова красиви младежи и девойки — именно те възбуждат еротичните видения на, философите и не им дават мира, докато не хвърлят семето си във всички неща, в недрата на така благодатната почва. И той е чудноват светец, просто да не вярваш на ушите си, ако изобщо можеш в нещо да му вярваш. Най-малкото отгатваме, че в Атина се е философствало иначе, поне открито. Нищо не е по-малко гръцко от словесната еквилибристика, осъществена от един пришълец, изпитващ душевна любов към бога — така би сторил Спиноза. Според Платон философията по-скоро би била дефинирана като еротично състезание, отколкото като усъвършенстване и вглъбяване в старата гимнастика на наслаждението и нейните *предпоставки*… Какво всъщност се роди от тази философска еротика на Платон? Една нова форма на изкуството на гръцкото наслаждение, диалектиката. Припомням още, че за чест на Платон и за *жалост* на Шопенхауер цялата велика култура и литература на *класическа Франция* е родена върху основата на сексуалното любопитство. Там винаги можем да потърсим вежливостта, галантността, „половото“ съперничество, „жената“ — и няма да търсим напразно…

L’art pour l’art[1]. Борбата *против* целта на изкуството е била винаги борба против *морализаторската* тенденция в него, против подчинението му на морала. Изкуство за изкуството означава всъщност „по дяволите морала“! Но дори само тази враждебност издава насилието на предразсъдъка. Ако изключим от изкуството смисъла на морална проповед и подобряване на човечеството, от това далеч не следва, че то е безцелно, безсмислено и безполезно, с една дума, „изкуство за себе си“, че е просто един червей, захапал опашката си. „По-добре никакъв смисъл, отколкото морален“ — това ни съветва чувствеността. Напротив, един психолог пита винаги: какво прави изкуството? Не възхвалява ли? Не възвеличава ли? Не подбира ли? Не извежда ли? С всичко това изкуството *усилва* или *отслабва* определени оценки. Нима това е просто между другото? Случайно ли е? Нима е нещо, в което инстинктът на твореца и артиста не взема участие? Или: не е ли това предпоставката, че творецът *може*? Дали неговите вътрешни инстинкти са насочени към самото изкуство или много повече към неговия смисъл, към *живота*, към *жаждата за живот*? Изкуството е великият стимул на живота, как бихме могли да го схванем като безполезно и безсмислено, като „изкуство за изкуството“? Остава един въпрос: изважда ли изкуството грозните и съмнителните неща на показ, не изглежда ли, че по този начин то се дистанцира от утвърждаването на живота, от самия живот? Наистина са съществували философи, които ни учеха по този начин — цялостният смисъл на Шопенхауеровото учение бе да ни убеди „да се откъснем от волята“, в приемането на резигнацията той виждаше висшата полза от трагедията. Но това — и аз съм го подчертавал многократно — е един песимистичен взор, един „зъл поглед“ — добре е творците да го знаят.

Какво споделя трагическият художник с околните? Не показва ли той именно своето безстрашие пред страшното и неизвестното? Такова състояние е всъщност само добро пожелание — за оногова, който го постигне, не скъпят похвалите. А той самият го споделя, той *трябва* да го сподели, той е *длъжен* да го сподели, ако наистина е артист, гений на споделянето. Смелостта и дързостта, които обхващат

чувството пред лицето на силен противник, пред един проблем, събуждащ жестокостта — именно това *изпълнено със сила* състояние разграничава трагическия артист и го възвеличава. Войнственото в душата ни ликува пред трагичното, свикналият със страданието, *търсещият* страданието, героичният дух и човек награждава себе си, собственото си съществуване, именно с трагедията. Нему трагикът дължи опиянението си от тази най-сладостна жестокост.

---

[1] Изкуство за изкуството. — *Бел. прев.* ↑

— 25 —

Да си непретенциозен в отношенията си с хората, да отвориш сърцето си за всекиго — това наистина е либерално, но нищо повече. За това, че едно сърце е способно на изискано гостоприемство, се съди по затворените прозорци и спуснатите резета — там не допускат никого в най-разкошните покои. И защо, ще попитате? Защото очакват гости, към които не са непретенциозни…

Когато споделяме помежду си, това не означава, че взаимно се оценяваме по-високо. Истинските ни преживявания не подлежат на обсъждане. Самите те не биха могли да споделят помежду си. Липсва им словото. Във всяка дума се съдържа известно презрение. Онова, за което имаме думи, го казваме веднага. Изглежда, че езикът е изнамерен за средняците, посредствените и общителните. Чрез езика говорещият се вулгаризира. Подбрано от морала на глухонемите и други философи.

„Този портрет е разкошен“… Жената писател — незадоволена, вечно възбудена, сърдечно и духовно пуста, се вслушва с болезнена изостреност и любопитство в императива, който от глъбините на собствената и природа *aut liberi aut libri*[1] шепне; *жената* писател, достатъчно образована, за да познава гласа на природата (дори и когато той и говори на латински), и същевременно глупава гъска, която тайно говори сама със себе си: Ще се огледам, ще се прочета, ще се възхитя от себе си и ще си кажа „Възможно ли е да съм имала толкова много дух?…“

---

[1] Или деца, или книги. — Бел. прев. ↑

Имат думата „обективистите“. „Няма нищо по-лесно от това, да бъдем мъдри, търпеливи и задълбочени. Ние просто се разтапяме от съчувствие, справедливи сме до абсурд, прощаваме всичко. Именно затова трябва да отгледаме един малък афект, един мъничък порок, произхождащ от афекта, който понякога да използваме. Вярно, той е малко горчив, а и самите ние тайно се присмиваме на създаваната по този начин перспектива. Но какво от това? Не ни остава друг начин освен себенадмогването, то е *нашата* аскетичност, нашето разкаяние“… *Да стане субективен* — ето я добродетелта на „обективиста“…

Из една докторска дисертация. „Каква е задачата на висшето образование?“ Да направи от човека машина. „Кое е средството за това?“ Човекът да се учи, да скучае, да се отегчава. „Как се постига това?“ Чрез задължението. „Кой е неговият пример?“ Филологът — той се трепе над книгите като грешен дявол. „Кой е съвършеният човек?“ Държавният служител. „Коя философия определя висшата формула за държавния служител?“ Тази на Кант: държавният служител като „нещо в себе си“, поставен за съдник на държавните служители „като явление“.

Правото на глупост. Умореният, задъхан работник, той гледа добродушно на света и приема нещата такива, каквито са, но той е оная типична фигура, която днес, в епохата на труда (и на Райха!), се среща във всички обществени слоеве; та този работник претендира за *изкуството*, включително за книгите и особено за списанията, но той се нуждае най-вече от красивата природа, от Италия… Съвременният човек, у когото се събуждат „диви пориви“, споменати от Фауст, се нуждае от лятната свежест, от морските бани, от глетчерите, от Байройт… В такива епохи изкуството има право на *пълни глупости* — нещо като почивка на духа и остроумието. Това разбра Вагнер. *Пълната глупост отново е създател, творец…*

— 31 —

Още един проблем на диетата. Средствата, помагали на Юлий Цезар да преодолява болнавостта и главоболието, били чудовищните походи, опростеният живот, непрекъснатият контакт с природата, известно самобичуване. Това са по принцип и общите правила за съхранение и оцеляване, използвани против неразположението и ранимостта на всяка машина, работеща при непрекъснато силно напрежение — като тази на гения.

Говори безнравственикът. За философския вкус не съществува нищо *по-противно* от човека, който *желае*… Колко по-прекрасен му изглежда човекът, зает вечно със своето *дело*, като животно, заблудено в лабиринтите на нуждата, най-издръжливото, смело и лукаво животно! И той дори го утешава… Но философът презира „искащия“ човек, както и „способния да поиска“. Той презира всички изисквания, всички идеали на хората. Ако философът можеше да бъде нихилист, то той непременно би станал такъв, защото зад всички тия човешки идеали съзира *нищото* — по-скоро незначителното, абсурдното, болното, страхливото, умореното, утайката на изпитата до дъно чаша на страданията… И как се стигна до там, човекът, в същината си толкова склонен към почитание, сам да не получи полагащата му се почит, защото „желае“ нещо? Трябва ли да изкупи това, че е самата реалност? Трябва ли вечно да уравновесява мисловното и волево напрежение, придружаващо всяко негово действие, да успокоява своето дело, протягайки се блажено в лоното на имагинерното и абсурдното? Досегашната история на неговите изисквания бе просто позорна страница — не е препоръчително да се чете дълго… Онова, което дава права на човека и ще му ги дава винаги, е реалността. Колко по-ценен е един истински човек в сравнение с един желан, сънуван, идеален? А само идеалният човек не е по вкуса на философите.

Естеството на егоизма. Себелюбието е толкова ценно, колкото е физиологически ценен *онзи*, който го притежава. То може да бъде с висока стойност, а може и да стане незначително, достойно за презрение. Всеки един трябва да бъде изследван по отношение на възходящата или низходящата жизнена линия, която въплъщава. Отговорът на този въпрос би посочил онова, за което си струва егоизмът. Ако човек представя *възходящата линия*, неговата стойност е извънредно висока и тогава грижата за оцеляването, целеща осигуряването на оптимални условия за утвърждаване на волята му за живот, би трябвало да бъде екстремална. Онова „отделно“, както го разбираха до днес народът и философът, е просто заблуждение, то не е нещо в себе си, не е атом, не е „брънка от веригата“, нито просто нещо, „наследено отколе“ — то е всъщност линията на човека, стигаща до самия него… Ако той представя упадъчното развитие, дегенерацията, хроническото израждане, болестта (като цяло болестите са абсолютни следствия на упадъка, а *не* негови причини), тогава той не струва нищо, най-близко до ума е, че подобен индивид би трябвало да използва *възможно най-малко* от всичко онова, предназначено за *удачните*. Защото той е просто паразит…

Християнин и анархист. Когато анархистът, представител на *упадъчните* прослойки на обществото, възмутено изисква „право“, „справедливост“ и „равноправие“, той просто е притиснат от собствената си „некултурност“, не разбирайки *защо всъщност страда*, *какво* в живота му липсва… У него е болезнено силно развит стремежът да обяснява всичко с причинността: винаги някой трябва да е виновен за лошото му състояние… Доставя му удоволствие онова „разтоварване“, свойствено на всяка дребна душа: да ругае, да обвинява — това за него е опиумът, който замества силата. Оплакването и самосъжалението му създават определен тонус, една възбуда, която му помага *„да издържи“* — във всяко обвинение се крие мъничко *отмъщение*. Човек упреква останалите за своето състояние, а понякога и заради собствената си злина, упреква всички *други*, сякаш за тях доброто самочувствие е *непозволена привилегия*. „Ако аз съм неудачник, то и ти трябва да си такъв“ — по тази логика стават революциите. Самообвинението не струва и пукнат грош — то произлиза от слабостта. Няма съществена разлика в това, дали приписваш лошото си състояние на другите или на себе си — първото е свойствено на *социалиста*, второто — на *християнина*. Общото, бих казал, и недостойното в случая е, че *някой трябва да бъде виновен за страданията*, накратко, че страдащият избира като средство против собствените си мъки *отмъщението*. Обектите на потребността му от отмъщение са всякакви възможни причинители; страдащият навсякъде намира причини, към които да насочи своята мъст — както казах, ако е християнин, той ги намира у себе си… Християнинът и анархистът са *декаденти*… Но когато християнинът „осъжда“, „отрича“ и „отхвърля“ света, той го прави от същите инстинкти, от които работникът социалист осъжда и отхвърля *обществото*. „Страшният съд“ — сладката утеха на отмъщението, е Революцията, в смисъла (макар и далечен), в който я очакват работниците социалисти… „Отвъдното“ — за какво друго ни е то, ако не за отравяне на отсамното, на съществуващото…

Критика на декадентския морал. „Алтруистичният“ морал, при който егоизмът *закърнява*, е при всички случаи лош признак. Това важи както за индивида, така и за народите. Ако не съществува егоизъм, липсва най-важното. Да избереш инстинктивно онова, което ти вреди, да бъдеш подмамен от „безинтересни мотиви“ — това е почти формулата на *декадентството*. „Да не търсиш мястото си“ — та не е ли това моралистичният лозунг на страхливостта, издаващ по-скоро една физиологическа даденост. „Не мога да намеря своето място“ — това е дисгрегация на инстинкта! Ако човек е алтруист, с него е. свършено. Вместо да каже наивно и честно „От мен не става нищо“, моралната лъжа крещи с пълно гърло: „*Животът* не струва!“ Подобна присъда е изключително опасна, даже заразна — върху болната обществена почва тя избуява като тропическа джунгла или във вид на религия (християнството), или на философия (като тази на Шопенхауер). При определени обстоятелства със своето зловоние тя задушава и отравя живота за цели хилядолетия…

Морал за лекари. Болният е паразит за обществото. Да продължаваш живота му след едно определено състояние е просто непочтено. Безкрайното вегетиране в страхливата зависимост от лекари, след като смисълът и правото на живот са вече изгубени, би трябвало да поражда дълбоко обществено презрение. Негови посредници биха могли да бъдат лекарите — не като предписват рецепти, а ежедневно увеличавайки дозата на своето *отвращение* към пациентите си. Трябва да се създаде нов вид отговорност на лекаря по отношение на всички случаи, при които висшият интерес на възходящия живот е да отстрани изродения, безперспективния — това се отнася и за правото да бъдеш роден, да зачеваш и отглеждаш, за правото да живееш… Да умреш гордо, ако не си способен гордо да живееш… Свободно да избереш смъртта, своевременната смърт, да я приемеш с радост и блаженство, сред деца и роднини, да вземеш, ако си наистина в състояние, „последно сбогом“, истински да оцениш желаното и достигнатото — едно *сумиране* на целия живот, — а не да участваш в покъртителната комедия, извършена от християнството в предсмъртния ти час. Не трябва да забравяме, че именно християнството злоупотреби със слабостта на умиращия, със самата смърт, използвайки я като присъда над човека и неговото минало. Именно тук, въпреки всички страхливи предразсъдъци, трябва да изясним истинското, т.е. физиологическото отвращение от *естествената смърт*: и която всъщност е пак една неестествена смърт, едно самоубийство. Не умираш чрез някой друг, а сам. Само че това е смърт при достойни за презрение обстоятелства, една несвободна, *несвоевременна смърт*, една смърт на страхливец. Би трябвало поне от любов към *живота* да си пожелаеш друга смърт — свободна, съзнателна, без случайности, без външен натиск… Накрая един съвет към песимистите и останалите *декаденти*: ние нямаме възможност да предотвратим собственото си раждане, но можем да поправим станалата грешка. Ако се *отречеш* от живота, ще направиш достойно за почит нещо съществуващо — с това почти ще спечелиш живота си… Обществото, по-скоро *животът*, би имало повече полза от това, отколкото от един „живот на лишение и себеотричане“, на

аскетична бледност или на други „добродетели“ — освобождаваме околните от себе си, освобождаваме живота от един *упрек*… *Истинският, чистият* песимизъм се доказва най-напред чрез себеопровержението на самите господа песимисти: необходима е още една, последна крачка — не само да отречеш живота „като воля и представа“, както Шопенхауер, *трябва първо да отречеш самия Шопенхауер*… В допълнение — песимизмът, колкото и да е заразен, все пак не увеличава естествената болнавост нито на епохата, нито на народа като цяло — той е техен израз. Поддаваш му се по същия начин, както и на холерата, ако се разболееш, трябва да си вече отслабнал. Сам по себе си песимизмът не създава декаденти — статистиката показва, че в периодите на холерни епидемии общият брой на умрелите не е различен от този в други години.

Дали сме станали по-морални. Срещу употребеното от мен понятие „Отвъд доброто и злото“ се нахвърли, както и се очакваше, цветът на немското морално оглупяване — по-разпространено в Германия, отколкото самият морал. По този въпрос мога да ви разкажа множество истории. Преди всичко неоспоримото превъзходство на нашето време ме накара да се замисля върху истинската стойност на днешния *прогрес*: в сравнение с нас един Чезаре Борджия не се възприема като по-висш тип, като *свръхчовек*, в смисъла, в който аз го разглеждам… Един редактор на швейцарския „Бунд“ стигна дотам, не без дължимото се уважение към моята смелост, да разтълкува смисъла на трудовете ми като отхвърляне на всички почтени чувства. В отговор си позволих да задам въпроса: *дали наистина сме станали по-морални?*… Само това, че цял свят вярва в подобно нещо, е вече едно възражение… Днешните модерни хора са *нежни и лесно раними*, носейки у себе си стотици условности, живеейки в непрекъснато себеубеждаване. Въплътената у тях *нежна* човечност, онова *достигнато* единодушие в снизхождението, в готовността за подкрепа и помощ, във взаимното доверие — с всичко това си въобразяваме, че е постигнат някакъв позитивен напредък, с който отдавна превъзхождаме ренесансовия човек. Но всяко време мисли така, то просто *трябва* да мисли по този начин. Ясно е, че не можем да възродим условията, при които е съществувал Ренесансът, нито пък можем да мислим по свойствения нему начин — на онази действителност не биха издържали нито нервите ни, нито мускулите ни. С тази неспособност обаче не се доказва никакъв напредък, а само едно различно, по-слабо, по-нежно, по-крехко, по-късно състояние, от което произхожда един *пълен със съображения* морал. Ако оставим настрана нежността, закъснението и нашето физиологическо остаряване, то нашият морал на „очовечаване“ веднага губи стойността си, защото всеки морал няма стойност сам за себе си — той сам ще ни подценява. От друга страна, не подлежи на съмнение, че ние, модерните, дебело подплатени с нашия хуманизъм и които не желаем никакъв остър сблъсък, бихме били за съвременниците на Чезаре Борджия ужасно смешни. В смисъл че сме наистина комични с

нашите модерни добродетели… Отстраняването на будещите съмнение инстинкти — и това ако е „напредък“ — представя само едно от следствията в общия жизнен спад, едно толкова обусловено, толкова закъсняло съществуване ни струва стократно повече сила и предпазливост. Тук трябва да си помогнем взаимно, защото в известен смисъл всеки е едновременно и болен, и болногледач. Това би следвало да се нарече добродетел; хората, които са живели и по друг начин, по-съвършен и по-пълноценен, биха я нарекли иначе — може би страхливост, окаяност, подлост, „морал за стари моми“… Омекотяването на нравите — и тук е моята *новост* — е следствие на упадъка; обратно: твърдостта и ужасът на нравите са следствие на жизнено изобилие. Затова трябва да се рискува, много да се изисква и много да се *пилее*. Онова, което преди е било корен на живота, би било за нас отрова… Да бъдеш индиферентен — това също е една форма на силата, но за подобни неща сме вече остарели. Нашият морал на съчувствието, за който аз пръв предупредих, онова, което може да се нарече *импресионистичен* морал, е по-скоро израз на физиологическа свръхдразнимост, така свойствена на всичко декадентско. Всяко движение, опитвайки се да се представи за научно чрез прилагане на състрадателния Шопенхауеров морал — какъв нещастен опит! — е всъщност упадъчно по отношение на морала и в този смисъл е дълбоко свързано с християнството. Великите епохи и *благородните*, изисканите култури винаги са гледали презрително на състраданието, на „любовта към ближния“, която изразява липса на самочувствие. Епохите трябва да се измерват съобразно техните *положителни* сили — оттук съдбовният и разточителен Ренесанс като последна велика епоха и ние, модерните, със своята страхлива загриженост към себе си и ближния, с нашите, добродетели, свързани с труда, с непретенциозността, справедливостта и научността — и всичко това сумирано, икономически, машинно — като една *слаба* епоха… Нашите добродетели са *предизвикани* и обусловени от собствената ни слабост… „Равенството“ — това определено наподобяване на фактите, изразено в теорията за равноправието, принадлежи към упадъка; бездната между отделните хора и състояния, множеството на типовете, волята да си самотен, да се издигнеш — това, което аз наричам *патос на дистанцията*, е характерно за всяка *силна* епоха, Напрежението между екстремните състояния днес все повече намалява — самите

екстремни състояния се обезличават до някакви подобия… Всички наши политически теории и конституции, включително и „немският Райх“, са следствия, необходими следствия от упадъка — несъзнателното въздействие на декадентството господства над всяка наука чак до сърцевината и. Упрекът ми срещу цялата френска и английска социология се състои в това, че те познават от опит единствено *упадъчните образувания* на социалните сдружения, а същевременно невинно приемат собствените си *упадъчни* инстинкти като *норми* за социологическа стойностна оценка. Жизненият *упадък*, отстраняването на всички организиращи, а това ще рече разделящи, бездни на подвластните и надвластните сили, се формулира от днес нататък от социологията като *идеал*… Нашите социалисти са *декаденти*, но господин Хърбърт Спенсър е също декадент. Той желае победата на алтруизма…

Моето понятие за свобода. Ценността на едно нещо никога не се крие в онова, което се постига с него, а в това, което плащаш за него — какво ти *струва*. Един пример. Либералните институции престават да бъдат либерални от момента, в който са окончателно формирани — нататък трудно ще се намерят по-активни и зли преследвачи на свободата от тях самите. Известно ни е онова, което те вършат — минират волята за власт, изравняват долини и планини чрез морала, създават дребнавост и страхливост, осигуряват триумфа на стадото. Либерализъм — тази дума бих превел като *стадно оскотяване*… В процеса на борбата за власт тези институции създават съвсем друго впечатление — те изискват свободата по един невероятно смел начин. По-точно казано — чрез война, война за либералните институции, представена като война на *либералните* инстинкти. А войната възпитава в свобода. Защото какво е свободата? Да притежаваш воля за собствена отговорност. Да запазиш разделящата дистанция. Да останеш равнодушен към трудностите, към лишенията, към самия живот. Да си готов да жертваш за делото си много хора, в това число и себе си. Свободата означава господство на мъжествените, на военните и победоносни инстинкти над други — например над *щастието*. Освободилият се човек, а още повече *освободилият се дух*, презрително тъпче всякакво задоволство и успокоение, свойствено на бакали, християни, крави, жени, англичани и какви ли не още демократи. Свободният човек е воин. С какво се измерва свободата при индивидите и народите? С противодействието, което трябва да бъде преодоляно, чрез силата, която сме употребили, за да останем *„над“* нещата, да останем *отгоре*. Висшият тип свободен човек трябва да се търси там, където непрекъснато се преодолява най-жестока съпротива — на крачка от тиранията, на прага на опасността от робство. Погледнато психологически, това е вярно, ако под „тирани“ разбираме неумолими и жестоки инстинкти, изискващи срещу себе си максимум авторитет и дисциплина — най-добрият пример е Юлий Цезар. Това се отнася и за политиката — нека само хвърлим поглед на историята. Народите, които са имали известна стойност, никога не са били подвластни на либерални институции; голямата, великата опасност е

създала от тях онова, което е внушавало респект; опасността, която ни помага и ни учи да опознаем собствените си добродетели, оръжията и средствата ни за отбрана, собствения ни дух, която *ни принуждава да сме силни*… *Най-главното* — трябва да е необходимо да станеш силен, иначе няма да станеш никога. Най-великите школи за силни хора, съществували до днес — Рим и Венеция, са разбирали свободата така, както и аз: нещо, което имаш и *нямаш*, което *искаш*, което *завоюваш*…

Критика на модернизма. Нашите институции не струват нищо — в това сме единодушни. Но не те, а ние сме виновни за това. След като сме изгубили всичките си инстинкти, от които се зараждат институциите, изчезват и самите институции, защото ние не струваме нищо за тях. Демокрацията винаги е била упадъчната форма на организиращата сила — в „Човешко, твърде човешко" аз обрисувах модерната демокрация в нейната половинчатост, какъвто е немският Райх, като *упадъчна форма на държавата*. За да съществуват институции, трябва да е налице определена воля, инстинкт, един императив, антилиберален до ярост — това е волята за традиция, за авторитет, за вековна отговорност, за солидарност във веригата на половете, инфинитивът на историческото и бъдното. Ако такава воля е налице, може да се създаде нещо като Римската империя или като Русия — *единствената* днешна сила, въплътила в себе си трайност и устойчивост, умееща да чака, която може нещо да обещае. Русия е противоположното понятие на нервната европейска дребнавост, свойствена на малките държавици, изпаднали в криза след създаването на немския Райх… Целият западен свят вече не притежава ония инстинкти, от които израстват институциите, от които покълва *бъдещето*. Живее се ден за ден, безотговорно — и това наричат „свобода". Онова, което *прави* от институциите действително институции, бива презирано, мразено и отричано — всеки се опасява от ново робство само при по-високото произнасяне на думата „авторитет". Докъде стигна *декадентството* в ценностните инстинкти на нашите политици и партии — *те сляпо теглят напред*, разплитат нещата, ускоряват края… Доказателство за това е модерният *брак*. Той е изгубил всякакъв смисъл: но това не е упрек към брака, а към модерното. Смисълът на брака — той се състоеше в правото на мъжа, в неговата самоотговорност, затова бракът имаше собствена тежест, докато днес се препъна с двата крака. Смисълът на брака бе в неговата принципна *неразривност* — така той придаваше акцент, който, противно на чувството, страстта и мигновението, *умееше да си създава съмишленици*… Този смисъл се състоеше в семейната отговорност при избора на партньор за младите. С растящото разпространение на

женитбите „по любов“ бе елиминиран основният камък на брака, онова, което създаваше от него *институция*. Никога и при никакви обстоятелства не може да се създаде институция, която се гради на странност и своеобразие — брак се създава не по любов, а на основата на половото влечение, на нагона за собственост върху жена и деца, на *господстващия и властващ нагон*, който непрекъснато организира най-малката форма на господство — семейството, който се нуждае от децата и наследниците, за да задържи една вече достигната мяра на сила, влияние и богатство, да го задържи и физиологически, подготвяйки по този начин инстинктивната солидарност за векове. Като институция бракът утвърждава в себе си най-висшата и трайна организация — ако обществото не може да гарантира за себе си като цяло и за последния отделен индивид, тогава бракът изобщо губи своя смисъл. И модерният брак *загуби* своя смисъл — следователно ще отпадне.

Работническият въпрос. Висшата глупост, стояща в основата на израждането на инстинктите и която днес е причина за *всички* глупости, се състои в приетото съществуване на работнически въпрос. За някои неща *не се пита* — това е първият императив на истината. Просто не виждам какво биха могли да направят вече с европейския работник, след като първо измислиха „работническия въпрос“. Положението на работника е добро, дори прекалено добро, щом като той има възможността да задава въпроси, и то все по-необезпокоявано. Най-сетне той е и мнозинство. Отдавна е отминала надеждата, че ще бъде създаден един скромен, невзискателен тип човек, тип „китаец“, а именно това би било разумно и необходимо. А всъщност какво направиха? Всичко, за да унищожат предпоставките за това още в техния зародиш — с глупава безотговорност разбиха на пух и прах инстинктите, които стабилизираха работника, които го *осъществяваха*. Направиха го годен за война, дадоха му правото да създава сдружения и да членува в партии, дадоха му политически права: чудно ли е тогава, че днес той приема своето съществуване като бедствие (или казано в моралистичен тон — като *несправедливост*?). Но какво всъщност се *иска*? Ако имаш цел, трябва да притежаваш и средствата; искаш ли роби, тогава си глупак, ако ги възпитаваш като господари…

Свободата, която нямам предвид. Да се оставиш на инстинктите си във времена като днешното е повече от съдба. Тези инстинкти си противоречат, пречат си, разрушават се взаимно. Аз дефинирам модерното точно като физиологическо самопротиворечие. Разумът на възпитанието би желал с жизнен натиск да парализира поне една от тези активни системи, за да се осигури възможност на друга да се засили и да господства, индивидуалността днес би била възможна само ако самата тя бъде окастрена, и то ако е възможно *изцяло*… Но става обратното, претенциите за независимост, за свободно развитие и свободна търговия се изразяват най-силно именно от онези, за които никакви вериги *не са най-тежките* — това важи както за *политиката*, така и за изкуството. Но това е симптом на *декадентството* — модерното понятие „свобода“ е още едно доказателство за израждането на инстинктите.

Къде вярата създава затруднения. При моралистите и светците почтеността е най-редкият гост — вероятно те говорят точно противното, а може би и му *вярват*. Когато една вяра е по-полезна, въздействаща и убедителна, отколкото *съзнателното* лицемерие, тогава лицемерието инстинктивно се превръща в *невинност* — това е първото, по което ще разпознаем великия светец. И философите — една разновидност на светците — допускат само определени истини: например онези, чийто труд е просто *обществено* санкциониран, казано на езика на Кант, истините на *практическия* разум. Те знаят какво *трябва* да докажат — в това се състои тяхната практичност — и се познават помежду си в единодушието си по отношение на „истините“. „Не трябва да лъжеш“ — иначе казано: „Господин философ, *пазете* се от това, да говорите истината…“

Към консерваторите — но шепнешком. Това, че преди не сме знаели за нещо, че днес знаем и че бихме могли да знаем — тук всякакъв *обрат* е невъзможен. Поне на нас, филолозите, това е добре известно. Но в него вярваха всички духовници и моралисти — и те *искаха да върнат* човечеството към едно *по-ранно* измерение на добродетелта. Моралът винаги е бил прокрустово ложе. Дори и политиците са подражавали на добродетелните проповеди — и днес съществуват партии, имащи за цел *да върнат* нещата назад. Но никой не е свободен в избора си към обратния път. Нищо не помага — *трябва* да се върви напред, *крачка по крачка по пътя към декадентството* (това е *моята* дефиниция за модернизация и *прогрес*). Това развитие може да се забави, да се създаде натрупване, тогава изграждането ще се осъществи буйно и *внезапно* — това е, което можем да направим.

Моето понятие за гения. Великите мъже, както и великите епохи са *експлозиви*, които крият натрупана чудовищна енергия; предпоставката за това — както историческа, така и физиологическа — е, че натрупаното и съхраненото дълго време не експлодира. Но при неимоверно нарастване на напрежението е достатъчен и минимален, случаен дразнител, който да предизвика „гения“, „делото“, великата съдба. Какво общо има това с обкръжението, с епохата, с „духа на времето“, с „общественото мнение“? Да вземем случая с Наполеон. Революционната, а още повече предреволюционната Франция се оформи като противоположен на Наполеон тип, но тя *го създаде*. И понеже той бе *друг*, наследил бе по-силна, по-продължителна и по-стара цивилизация от оная, създаваща се в революционната мъгла, той стана господар, единствен *господар*. Великите мъже са необходими, а времената, в които те се появяват, са случайни — това, че те обикновено стават господари, е следствие именно на по-продължителното натрупване. Съотношението между гения и епохата е същото, каквото между силното и слабото, между старото и младото — времето е винаги относително по-младо, по-слабо, по-несигурно, по-детинско. Това, че днес във Франция мислят за тези неща *много по-различно* (в Германия също, но това е без значение), че теорията за невротичната среда е станала научна и се възприема дори от филолозите — това е вече едно зловоние, което навежда на лоши мисли. И в Англия не разбират тези неща по-различно, но там никой не се тревожи от това. За англичанина съществуват само два начина, чрез които да се справи с гения: *демократично*, по метода на Бъкли, или *религиозно*, както Карлайл. Опасността, която е залегнала във великите хора, е огромна — по петите им са изтощението и безплодието… Великият човек, също както и великата епоха — Ренесансът, е един *край*. Геният — и в труда, и в делото си — е по необходимост прахосник; величието му се състои в това, *да се раздава*… Инстинктът му за сила го лишава от всякаква предпазливост. Наричат това „пожертвувателност“ — славят героизма му, равнодушието му към собственото благополучие, отдаването на една идея, на великата цел, на отечеството. Това е заблуда… Геният се

излива, похабява се, не се съхранява — с един фатализъм и вътрешна предопределеност, разпилява се като река, която излиза от коритото си… Затова, че са безкрайно задължени на подобни експлозиви, ги удостояват с висши отличия — например с един по-висш тип морал… Такава е всъщност човешката благодарност — тя *погрешно разбира своите благодетели…*

Престъпникът и онова, което му е свойствено. Престъпникът е силен човек, поставен при неблагоприятни условия, заразен от болест. Липсва му оная безкрайна пустош, свободната и криеща опасности природа, в която оръжието и инстинктивната защита *имат право на съществуване*. Неговите *добродетели* са отхвърлени от обществото — присъщите му жизнени нагони и влечения скоро се превръщат в потиснати афекти, в нечестност, подозрение и страх. Но това е почти *рецептата* за физиологическото израждане. Който е принуден тайно, предпазливо и под непрекъснато напрежение да върши онова, което му е свойствено, той става *анемичен* и понеже инстинктът му донася единствено опасности и преследване, чувството му се обръща против инстинктите — той ги усеща фатално. Именно нашето посредствено общество изражда до престъпност един човек, живял природосъобразно, слизащ от върховете или завръщащ се от морските далечини. Това е почти правило, казвам *почти*, защото има и случаи, при които човекът се показва по-силен от обществото — най-известният случай е корсиканецът Наполеон. Най-добрият познавач на обсъждания проблем е Достоевски, бих казал, че той е единственият психолог, от когото нещо съм научил, той е една от щастливите случайности в живота ми — по-щастлива дори от Стендал. Та именно този дълбок човек, хиляди пъти в правото си да подцени повърхностните немци, е разбрал сибирските заточеници — все закоравели престъпници, които обществото не желае да приеме повече, съвсем по-различно, отколкото сам е очаквал, сякаш престъпникът е издялан от най-доброто и твърдо дърво, което расте в руската земя. Обобщавайки случая, просто си представяме едни натури, сякаш съзнаващи собствената си безполезност и отхвърленост от обществото, без обаче да разбират причината, и оттук обзети от онова познато чувство на чандала, че не са равноправни, а отритнати, омърсени и ненужни. Всички те носят белега на подмолното, то просто присъства в мислите и действията им — редом с тях изглеждаш несравнимо по-блед, отколкото застанал до някого, свикнал с дневната светлина. Но почти всички форми на съществуване, които днес отличаваме, са дишали гробовен въздух — ученият, артистът, геният,

свободният дух, търговецът, великият откривател… Докато *духовникът* се приемаше за висш тип, всеки достоен човек бе обезценяван… Предупреждавам — идва времето, когато достойният човек ще бъде дотолкова обезценен, че ще се превърне в *нищожество*, в *нашия* чандала, в най-неприличния и непристоен човешки тип… Обръщам внимание на факта, че днес, при най-благия режим на нравите и властта, съществували изобщо някога, всяка неестественост, всяко прекалено дълго състояние *под чертата*, ни доближава до онзи тип, чиято пълна завършеност е престъпникът. Всички новатори в областта на духовното носят известно време на челото си белега на чандала — *не* защото другите ги приемат така, а защото те сами усещат страхотната пропаст между себе си и предходното. Почти всеки гений познава в своето развитие „катилинарното състояние“ — едно чувство на омраза, мъст и жажда за бунт срещу всичко, което вече е, което няма *да бъде*. *Катилина*[1] — зародишът на всеки император.

---

[1] Луций Сергий Катилина (108–62 пр. н. е.) — водач на известен бунт през 63 г.пр.н.е., осуетен от консула Цицерон. — *Бел. прев.* ↑

Оттук се вижда свободно. Ако един философ мълчи, това може да бъде извисяване на душата, ако си противоречи — това може да означава любов. Мълчанието може да е и обикновената учтивост на знаещия, която заблуждава. Бих добавил още, че *пред недостойното* не бива да се страхуваш или да проявяваш великодушие. Когато жената обича, тя жертва честта си; когато един откривател „обича“, той вероятно жертва своята човечност; един бог, който обича, е евреин…

Красотата не е случайност. Красотата на една раса, общност или семейство, благородството на мимиката и жеста се култивират — красотата, както и геният, е крайният продукт от продължителната акумулация на половете. Трябва да си принесъл велика жертва на добрия вкус, заради него трябва да си сторил много, да си се отрекъл от хиляди неща — в тази област френският седемнадесети век е направо превъзходен. Към добрия вкус принадлежат изборът на общество, местожителство, облекло, полово задоволяване, осигуряване предимство на красотата в навика, в мнението, в издържливостта. Висшата цел е да не се поддаваш на външни влияния, „да не се оставиш". Красивите неща са безценни — винаги е в сила максимата, че *този, който ги притежава*, е различен от *онзи, който ги наследява*. Всичко добро и красиво е наследство — онова, което не е наследено, е несъвършено, начало… Цицерон изразил изненадата си от това, че мъжете и младежите в Атина били далеч по-красиви от жените — но колко труд и напрежение са изисквали столетия наред от мъжкия пол, за да се постигне това! Тук не бива *да грешим* в методиката — простото създаване, отглеждането на чувства и мисли е почти нищожно (оттук води началото си дълбокото недоразумение в немското образование, което е направо илюзорно), необходимо е първо да склоним *тялото*, да го убедим. Строгото спазване на значими и избрани жестове, задължението да живееш единствено с хора, които „не са се оставили", е съвършено достатъчно, за да се чувстваш значим и избран; за не повече от две-три поколения това ще се превърне във *вътрешно чувство*. Решаващо за напредъка на народа и човечеството е *вярното място*, от което започва културата — не от *душата* (каквото бе съдбоносното суеверие на духовенството и полудуховенството), — истинското начало на културата е тялото, жестът, мимиката, умереността в храненето, физиологията, а всичко *останало* е тяхно следствие. Затова гърците остават и до днес *първото културно достижение* в историята, те знаеха, те правеха необходимото; християнството, което презря тялото, бе най-голямото досегашно нещастие на човечеството…

Как виждам напредъка. И аз говоря за „връщане към природата“, но това не е „връщане назад“, а *изкачване нагоре* — към безкрайните висини на оная свободна и страшна природа, която просто си играе, която *има правото* да се забавлява с велики задачи… Частица от това „връщане към природата“ притежаваше Наполеон — в смисъла, който влагам и аз (например в тактическите загадки, а най-вече — военните чудесно ме разбират — в стратегията). Но Русо? Къде всъщност искаше да се връща той? Русо — първият модерен човек, едно съчетание на идеалист и негодник, който се нуждаеше от морално „достойнство“, за да издържа собствената си гледна точка. Той боледуваше от необуздана суетност и самопрезрение. И този изрод, настанил се на границата на измисленото „ново време“, искаше „връщане към природата“ — пак бих попитал: къде назад? Освен това мразя Русо в революцията, която е световноисторически израз на двойственост, съчетание на идеализъм и мерзост. Кървавият фарс, който тя разигра, както и нейната „безнравственост“ не ме засягат — онова, което мразя, е нейната Русовска *„нравственост“*, така наречените „революционни истини“, с които тя продължава да въздейства и да привлича на своя страна всичко посредствено и ограничено. Учението за *равенството*! Няма по-силна отрова, защото то се проповядва *сякаш* от справедливост, а всъщност е *последното*, имащо общо с нея… *„На равните — равно, на неравните — неравно“* — ето това би трябвало да каже истинската справедливост; и нещо, което следва от това: „Никога не прави от неравния *равен*.“ Това, че в името на учението за равенство се проля толкова кръв, се дължи именно на модерната идея, която тъй славно развяваше знамето си, че революционният театър заблуди и най-благородните духове и не е основание за почит. Виждам само един, почувствал я както би трябвало — с *отвращение*, — и това е Гьоте…

Гьоте. Не само немско, а европейско достижение — великолепен опит за преодоляване на осемнадесетия век чрез обръщане към природата, чрез изкачване към естествеността на Ренесанса, нещо като *себепреодоляване*, себенадмогване на цялото столетие. Гьоте притежаваше най-силните инстинкти на века: чувствеността, преклонението към природата, антиисторичното, идеалистично-то, нереалното и революционното — последното само като форма на нереалното. Той се възползваше, както впрочем и Спиноза, от историята, природознанието и античността, но предпочиташе практиката — не се откъсваше от живота, а се хвърляше в неговите глъбини, не се затваряше, а поемаше в себе си и свръхвъзможното. Онова, към което той се стремеше, бе *всеобхватността*, *тоталността*, той се бореше против отделянето на разума, на смисъла, на чувствеността, на волята за разлика от схоластиката, проповядвана от неговия антипод — Кант. С безкрайна самодисциплина той търсеше единството, той *се създаваше*… Сред това нереално настроено време Гьоте бе убеден реалист — той утвърждаваше всичко нему сродно, за него нямаше по-голямо, по-велико преживяване от Наполеон. Гьоте вярваше в създаването на онзи смел и образован човек, близък на всичко природно и телесно, изпитващ почит към самия себе ги, способен да носи на плещите си световното богатство и многообразие, достатъчно силен за всяка свобода и толерантен не от слабост, а от оная могъща сила, за посредствения гибелна, а за него поредна привилегия, който да *обладава* всичко човешко без *слабостта* — била тя във вид на порок или добродетел. Такъв *освободен* дух, възправен сред Вселената със своята неустрашима съдбовност, с *вярата*, че само отделното е преходно, че всичко се утвърждава във висшето — *той вече не отрича*… Но такава вяра е най-висшата — нарекох я с името на *Дионис*…

Може да се приеме, че в известен смисъл деветнадесетият век *също* се стреми, и понякога успешно, към онова, за което жадуваше Гьоте — универсалност в разбирането, в одобрението, в допускането до себе си, в реализма и страхопочитанието към всичко фактическо. Но как се случи така, че крайният резултат съвсем не е Гьоте, а един хаос, безброй нихилистични въздишки, незнание, инстинктивна умора, която ни принуждава *да се обръщаме към осемнадесетия век* (например като романтично чувство, като алтруизъм, като свръхсантименталност, феминизиране на вкуса, като социализъм в политиката)! Не е ли в това отношение деветнадесетият век, и то особено днес, пред своя край, един *оскотял и брутален* осемнадесети, един век на *упадъка*? Не е ли бил Гьоте и за Германия, и за цяла Европа просто един инцидент, нещо напразно, макар и красиво? Но великите хора биват винаги погрешно разбирани, измервани с жалката перспектива на обществената полезност. Да не можеш да извлечеш от тях полза — *сигурно това също е част от великото*…

Гьоте е последният немец, към когото изпитвам уважение и страхопочитание. Той е почувствал три неща, които чувствам и аз — освен това сме единодушни и по отношение на „кръста“… Често ме питат защо всъщност пиша на *немски*: няма страна, където да съм бил по-непонятен, отколкото в родината си. Но в края на краищата знае ли някой дали самият аз *желая* да бъда четен днес? Да правиш неща, които времето напразно се опитва да извърши, да се стремиш към форма, към *субстанция* и чрез тях към някакво мъничко безсмъртие — никога не съм бил достатъчно непретенциозен, за да искам толкова малко от себе си. Афоризмът и сентенцията — неща, в които съм пръв майстор сред немците, са форми на вечността; стремежът ми е да кажа в десет изречения онова, което всеки друг би обяснил в цяла книга, което всеки друг *не би обяснил* в цяла книга…

Аз дадох на човечеството най-задълбочената книга, която то изобщо е притежавало: скоро ще му подаря най-независимата.

КАКВО ДЪЛЖА НА ДРЕВНИТЕ

— 1 —

Накрая няколко думи за един свят, когото търсих, където дирих опора и към когото вероятно съм намерил нов път и обяснение — *древния свят*. И тук вкусът ми за разлика от обикновения не е склонен да казва твърдо *да*, защото не обича да потвърждава, предпочита по-скоро да отрече, а още повече — да замълчи… Това се отнася както за култура, така и за книги, ландшафт, природни забележителности. Малко са античните книги, които харесвам, а най-общоизвестните не са между тях. Отношението и влечението ми към епиграмния стил се събудиха още при първия допир със Салустий. Няма да забравя учудването на моя уважаван учител Корсен, принуден да оцени блестящо най-слабия си ученик по латински — бях готов просто на един дъх. Навъсеност, строгост, възможно повече материал за основание, студена злоба срещу „красивите думи“, срещу „благосклонността“ — към тези неща се стремях. В мен се усеща, чак до Заратустра, една сериозна амбиция към *римския стил*, към онази непрекъснатост и плавност, толкова свойствена нему. Не по-различно бе и първото ми докосване до Хораций. До днес не съм усетил при друг поет онова артистично очарование, което ми дари една негова ода. Някои езици изобщо не могат да постигнат това съвършенство. Тази словесна мозайка, където всяка дума е звук, място, понятие и излива силата си във всички посоки и върху цялото, този минимум в обхвата и броя на знаците — всичко това е римско и, повярвайте, *par exelance* благородно. В сравнение с него цялата останала поезия е прекомерно популярна — просто обикновена бъбривост на чувствата…

— 2 —

Не бих казал, че съм дълбоко впечатлен от гърците. Да се изразя по-точно — гърците *не могат* да бъдат за нас онова, което са римляните. Не можем да се *учим* от гърците — техният тип ни е чужд, той е прекалено безформен, за да въздейства императивно и „класически“. Та кой ли би се учил на писане от грък? А бихме ли се научили изобщо да пишем без римляните?… Не бих се обърнал към Платон. По отношение на него съм безкрайно скептичен и никога не съм споделял възхищението на учения свят към неговата *артистичност*. Все пак най-рафинираните съдници на вкуса от древните са на моя страна. Струва ми се, че Платон смесва всички стилови форми и в този смисъл е първият *декадент* в стила — той носи у себе си нещо от циниците, ония, които измислиха *satura Menippea*[1]. Че платоническият диалог, тази ужасно самодоволна и в същността си детинска диалектика, може да действа възбуждащо — за това не е необходимо да сме чели добрите французи, примерно Фонтенел. Платон е скучен. Освен това недоверието ми към него се задълбочава, намирам го толкова отдалечен от основните инстинкти на елините, толкова морализиран, че изглежда като прародител на християнството — та именно той е посочил понятието „добро“ като висше, затова бих нарекъл неговия феномен с грубото слово „висша измама“ или, ако е по-приятно за ухото, идеализъм, но нищо повече. Скъпо ни струва този атинянин, образован в египетска школа (или може би при евреите в Египет?)… Съдбовна се оказва по-късно за християнството онази Платонова двусмисленост, заслепението, наречено „идеал“, подвело дори благородните натури на древността в объркването си да стъпят на *моста*, водещ към „кръста“… Та колко „платонизъм“ се съдържа в понятието „църква“, в строежа, в системата, в практиката на църквата… Почивката, лечението и спасението от всички форми на платонизма е за мен *Тукидид*. Той, а може би и *Князът* на Макиавели са ми дълбоко сродни — именно с необусловената си, независима воля, с незаблудената вяра, виждаща разума в *реалността*, а не „разума в себе си“, още по-малко в „морала“… Никой не известява толкова задълбочено за жестокото разкрасяване на достойнствата, превърнало се за гърците в идеал,

съпътстващ живота и класически образования младеж като награда за гимназиалната дресура, както Тукидид. Много редове трябва да се прочетат, за да се усети скритата мисъл, която той е вложил — малко писатели така умело си служат с подтекста. При него културата на *софистиката* — искам да кажа *реалистичната култура* — намира своя най-завършен израз: удивително течение сред бушуващите морални и идеални заблуди на Сократовата школа. Гръцката философия е *упадък* на гръцките инстинкти, а Тукидид е последната проява на силната, строгата и сурова действителност, засегнала в инстинкта на старите елини. Да бъдеш силен пред реалността — тук е разликата между Тукидид и Платон: последният се страхува от реалността и *следователно* избягва при идеала; Тукидид се чувства силен и следователно владее нещата със сила…

---

[1] Менипово пресищане. — *Бел. прев.*; Преводачът допуска грешка: Ницше говори за *менипова сатира* — жанр в античната литература, съчетаващ философски разсъждения с остра пародийна сатира. — *Бел. NomaD.* ↑

От една наивност — да търся у древните елини „добрата душа“, златната среда и разни съвършенства, да се възхищавам от „спокойното величие“, на „идеалните принципи“ и „висшата наивност“, — от тази „висша наивност“, една типично немска щуротия, ме спаси скритият у мен психолог. Аз виждах у тях най-силните им инстинкти, волята им за власт, виждах ги трепереща пред чудовищната сила на нагона, на влечението, виждах всички техни институции като родени и израснали от предпазливостта, да не допуснат сблъсък и експлозия на собствените си вътрешни сили. Чудовищното вътрешно напрежение се е разтоварвало в безогледна враждебност към всичко външно — отделните градове непрекъснато са били във война, за да не воюват помежду си самите граждани. Необходимо е било да бъдеш силен — близката опасност е заплашвала отвсякъде. Пищната жизненост, безогледната суровост и реализъм, безнравствеността, свойствени на елините, са били *необходимост*, а не натура — натурата е следствие, а не начало. А чрез празниците и изкуствата не искали нищо друго, освен да се чувстват отгоре, да излязат *отгоре* — това са средства за самовъзхвала, а понякога и за сплашване… Да съдиш за гърците по немски маниер, т.е. според техните философи, от филистерството на Сократовата школа да правиш извод *какво* е гръцко?… Философите са гръцките *декаденти*, те са движение против аристократичния и благороден вкус, против инстинкта за наслаждение, против гръцкия полис, против чистотата на расата, против авторитета на произхода. Добродетелите на Сократ са проповядвани, *защото* гърците ги били изгубили — възбудени, плашливи, непочтени и изобщо комедианти, имало премного основания да им бъде проповядван морал. Не че това би им помогнало, но високопарните думи и етюди така добре отиват на *декадентите*…

Аз бях първият, който, за да разбера все още богатия и пълнокръвен древен инстинкт, погледнах сериозно на чудния феномен Дионис; единственото ми обяснение за него е *излишъкът на сила*. Онзи, който изучава гърците, както най-задълбочения жив познавач на тяхната култура, Якоб Буркхард, ще го разбере. Към своя труд „Гръцката култура“ Буркхард добави по-късно един оригинален пасаж върху въпросния феномен. Ако искаме да видим противоположното, нека да погледнем почти смешното отсъствие на инстинкт у немските филолози, когато се доближат до Дионис. Например известният Лобек, промъкнал се със забележителната сериозност на книжен плъх в света на онези тайнствени състояния и, за по-голяма научност, убеждавайки сам себе си в своята стигаща до отвращение лековатост — този Лобек изразходва огромна научна сила, за да ни убеди, че всъщност проблемът му е напълно чужд. В този смисъл духовниците сигурно са споделили някои немаловажни неща с участниците в подобни оргии, например това, че виното възбужда към удоволствия, че понякога човек може да живее само от плодове, че растенията цъфтят през пролетта, а през есента увяхват. Що се отнася до малко чуждото на нас богатство от символи и митове с оригинален произход, с каквито античният свят е буквално пренаселен, то и тук Лобек намира основание да повиши своята одухотвореност. „Гърците — твърди той — не са правили нищо друго, освен да се смеят, да подскачат, да се разхождат или понякога да ридаят. По-късно идвали *други*, които търсели някакво основание за тази фрапантност — и по този начин се създали многобройните обреди, празници и митове. От друга страна, са вярвали, че онова *влечение към позата*, което ги е завладявало в празниците, е било задължителен елемент от празненството и се е запазило като неотменима част от религиозната служба.“ Този брътвеж е достоен за презрение, дори и за миг никой не би могъл да приеме Лобек сериозно. Когато се докоснем до понятието „гръцко“, в смисъла, посочен от Винкелман и Гьоте, усещаме нещо съвсем различно, неразривно свързано с градивния елемент на Дионисовото изкуство — оргазмът. Не се съмнявам, че по отношение на гърците Гьоте е изключвал подобно нещо като възможност.

Следователно Гьоте не е разбирал гърците. Защото едва в Дионисовите мистерии, в психологията на Дионисовото състояние се изразява *основното* в елинския инстинкт — неговата „воля за живот“. Какво е криел древният елин зад тази мистерия? *Вечния* живот, вечното връщане към живота, посвещаването миналото на бъдното, триумфалната победа на живота над смъртта и промяната, *истинския* живот като цялостно негово утвърждаване чрез мъжкото начало, чрез мистерията на пола. Зачеването, бременността и раждането са инспирирали висши, радостни чувства. В учението за *мистерията* болката се разглежда като лек, „родилните мъки“ освещават болката изобщо, а тя *обуславя* всичко растящо, всичко бъдещо, всичко, което ще ни надживее… За да съществува вечната наслада от създаването, за да може жизнената воля вечно да се самоутвърждава, *трябва* да съществува „вечната мъка на родилката“… Това означават Дионисовите слова — самият аз не познавам символика, по-висша от *гръцката*, от тази на Дионис. Тя съдържа най-дълбокия жизнен инстинкт, който прокарва пътя към собственото си бъдеще, към вечността — религиозно погледнато, пътят на живота и съзиданието са *свещени*… Едва християнството със своята прикрита омраза към самите жизнени корени създаде от пола нещо нечисто, то *омърси* началото, предпоставката на нашия живот…

— 5 —

Психологията на оргазма като жизнено, преливащо от сила чувство, където болката въздейства стимулиращо, ми даде ключа към понятието *трагично* чувство, погрешно разбирано както от Аристотел, така и от нашите песимисти… Трагедията е толкова далеч от това, да доказва песимизма на елините в стила на Шопенхауер, че тя би трябвало по-скоро да се смята за негова *противоположност*, за негово решително отрицание. Утвърждаването на живота в най-страшните и трудни проблеми, на волята за власт, която жертва своите най-висши представители, за да задоволи собствената си неизтощимост — *това* аз наричам Дионисово, в него открих моста към психологията на *трагическия* поет… Не да се освободиш от страха и състраданието, не да се пречистиш от някакъв опасен афект чрез несдържано разтоварване, както смяташе Аристотел, а преодолявайки болката и състраданието, да изпиташ върховното удовлетворение от това *да се отъждествиш* с раждането — удовлетворение, съдържащо в себе си и *унищожението*… Аз отново стигнах до мястото, откъдето тръгнах; „Раждането на трагедията“ бе моята първа преоценка на всички ценности: отново стъпих на почвата, дарила жизнени сокове на моята претенция, на моето *умение*, аз — последният ученик на философа Дионис, аз — учителят на вечното възвръщане…

ЧУКЪТ ГОВОРИ

„Защо си толкова твърд? — запитал веднъж дървеният въглен диаманта. — Та нали сме близки роднини?“

„Защо сте толкова меки? О, братя мои, тъй ви питам АЗ, та нали сте мои братя?

Защо сте толкова меки, толкова неустойчиви, отстъпчиви? Защо има толкова много отричане и отхвърляне в сърцата ви? Толкова малко съдба във взора ви?

И ако не желаете да бъдете съдба и неумолими, как бихте могли да побеждавате заедно с мене?

И ако вашата твърдост не може да блести и да реже и да разрязва както диамант, как бихте могли вие някога заедно с мене да творите?

Творците именно са твърди. И блаженство би трябвало да изпитвате, когато ръката ви оставя своя отпечатък върху хилядолетията като върху восък:

— блаженство да пишете върху волята на хилядолетия като върху мед и по-твърди от мед, по-благородни от мед. Съвсем твърдо е само най-благородното.

Този нов скрижал, о, братя мои, аз издигам над вас — бъдете твърди!“[1]

---

[1] Фр. Ницше. Тъй рече Заратустра. С, 1990, стр. 226, превод Жана Николова-Гълъбова. ↑

КРАТКА ИСТОРИЯ НА ПРОИЗВЕДЕНИЕТО[1]

В края на съзнателния си живот Ницше съчинява и довършва няколко творби, между които и „Залезът на боговете“. В нея той доразвива философията си и засилва своята критика против морала и християнството. Нападките срещу идеализма нарастват, като се отличават със стегнат стил: отхвърлено е противоречието между видим и реален свят. Човекът и светът са онова, в което се проявяват, „зад нещата“ няма нищо. Антропологичната аргументация частично се ползва от дарвинизма. Вече се усеща неприкритата и все по-нарастваща самооценка, стигаща до надменност, която е характерна за всички творби от 1888 г. — тя е израз и на влошеното здравословно състояние, признак на приближаващия срив. През есента на 1888 г. Ницше пише на Райнхард фон Зайдлиц: „Без никакви претенции напомням, че «духът», т.нар. «немски дух», е излязъл на разходка и се радва някъде на лятната свежест — във всеки случай НЕ в Райха, по-скоро в Силс Мария…“ Философствайки с чука, Ницше разбива кухите богове на нашите традиции: „преоценка на всички ценности“.

---

[1] Тези бележки са взети от Fr. Nietsche. Werke in zwei Banden (Hrsg. I. Frenzel), Carl Hanser Verlag, München — Wien, 1967. ↑

Издание:
Издателство „Христо Ботев“, 1992 г.

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

http://chitanka.info

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.